

samk

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

RIIKKA KUNNAS

Asiakkaan osallisuutta edistävän toimintamallin kehittäminen palvelu- lukoti Mutterissa

SOSIAALIALAN TUTKINTO-OHJELMA
(YAMK)
2022

Tekijä(t) Kunnas, Riikka	Julkaisun laji Opinnäytetyö, ylempi AMK	Päivämäärä elokuu 2022
	Sivumäärä 56 + 3	Julkaisun kieli suomi
Julkaisun nimi Asiakkaan osallisuutta edistävän toimintamallin kehittäminen palvelukoti Mutterissa		
Tutkinto-ohjelma Sosiaalialan tutkinto-ohjelma, ylempi ammattikorkeakoulututkinto		
<p>Tässä kehittämistyössä selvitettiin palvelukoti Mutterin asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja kehitettiin toimintamalli, jonka avulla henkilökunta voi tukea asiakkaita osallisuuden toteutumisessa. Kehittämistehtävän tavoitteena oli herättää keskustelua, lisätä henkilökunnan osaamista ja kehittää työyhteisö, jonka kaikessa toiminnassa osallisuus otetaan huomioon.</p> <p>Työ toteutettiin tutkimuksellisenä kehittämistyönä ja lähestymistapa oli toimintatutkimuksellinen. Asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja tuen tarpeesta selvitettiin ryhmämuotoisen muuttovalmennuksen kokoontumisissa sekä yksilöhaastattelujen avulla. Asiakkaiden kokemukset analysointiin ja tulokset esitettiin henkilökunnalle. Työmenetelmänä käytettiin reflektointia ja tutkimustuloksia peilattiin taustateorioihin. Omassa osuudessaan henkilökunta tuotti lisää tutkimusaineistoa, tulokset yhdistettiin ja luotiin asiakkaan osallisuutta edistävä toimintamalli konkreettisine keinoineen.</p> <p>Kehittämistyön tulosten perusteella osallisuuden edistämisessä keskeistä on hyvä vuorovaikutuksellinen ja luottamuksellinen suhde sekä asiakkaaseen että omaisiin. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja tuettu päätöksenteko edistävät osallisuutta. On tärkeää antaa asiakkaan tehdä omia valintoja ja oppia virheistään. On myös löydettävä tasapaino yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden välillä.</p> <p>Kaikkein tärkeintä osallisuuden edistämisessä on kuitenkin oikea asenne, aito ymmärrys ja arjen pienet teot.</p>		
Avainsanat osallisuus, kehitysvammaisuus, itsemääräämisoikeus, tuettu päätöksenteko, yhteisöllisyys		

Author(s) Kunnas, Riikka	Type of Publication Master's thesis	Date August 2022
	Number of pages 56 + 3	Language of publication: Finnish
Title of publication Developing an operating model for advancing client inclusion in service home Mutteri		
Degree programme Master of Social Services		
<p>In this development work, the experiences of the clients of the service home Mutteri were investigated and an operating model was developed to help the staff to support the clients in achieving inclusion. The aim was to stimulate discussion, increase staff competence and develop a working community that takes inclusion into account in all its activities.</p> <p>The work was carried out as a research-based development project and the approach was action research. Clients' experiences of inclusion and support needs were explored through housing coaching sessions and individual interviews. The clients' experiences were analyzed and the results were presented to the staff. Reflection was used as a working method and the research results were reflected in the background theories. In their own contribution, the staff produced further research material, the results were combined and a client-inclusive approach with concrete tools was created.</p> <p>Based on the results of the development work, a good interactive and confidential relationship with both the client and the relatives is essential in promoting inclusion. Respect for self-determination and supported decision-making promote inclusion. It is important to allow the client to make their own choices and learn from their mistakes. A balance between individuality and community must be found.</p> <p>The most important thing in promoting inclusion is the right attitude, genuine understanding, and small everyday actions.</p>		
Keywords inclusion, developmental disability, self-determination, supported decision-making, community		

ALKUSANAT

Sosiaalialan palveluiden kehittäminen on välttämätöntä nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassamme. Parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen päästään, kun palvelun käyttäjät osallistuvat kehittämisprosessiin yhdessä asiantuntijoiden kanssa.

Kiitos Euran kunnan vammaispalveluille ja palvelukoti Mutterin henkilöstölle hyvästä yhteistyöstä ja kehittämisprosessin mahdollistamisesta. Kiitos Satakunnan Ammattikorkeakoulun lehtori Seppo Pamppuselle selkeistä neuvoista, nopeista vastauksista ja kannustuksesta kehittämistyön eri vaiheissa. Kiitos Euran kunnan kuntoutusohjaajalle, palvelukoti Mutterin esihenkilölle Minna Jussilalle hyvistä keskusteluista ja tuesta arjen hyvinä ja huonoina hetkinä. Erityinen kiitos asiakkaille rohkeudesta ja avoimuudesta, jota osoititte jakamalla elämääne kehittämisprosessin eri vaiheissa.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	7
1.1 Kehittämistehtävä.....	9
1.2 Kehittämisen tarve ja perustelut.....	10
1.3 Organisaation ja sen tehtävän kuvaus	10
1.4 Kehittämiskumppanuudet	11
2 KEHITYSVAMMAISUUS	12
2.1 Kehitysvamma.....	12
2.2 Kehitysvammaisen aikuistuminen	13
3 KEHITYSVAMMAISTEN ASUMINEN	15
3.1 Asuminen	15
3.2 Sosiaalihuoltolain mukaiset asumispalvelut	17
3.3 Vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen.....	18
3.4 Kehitysvammalain perusteella järjestettävä asuminen.....	18
4 OSALLISUUS	20
4.1 Osallisuus käsitteenä	20
4.2 Osallisuus vs. syrjäytyminen.....	22
4.3 Toimijuus	25
4.4 Vammaisten ihmisten osallisuus	27
4.5 Asukas- ja asiakasosallisuus	28
4.6 Yhteisöllisyys.....	31
5 KEHITTÄMISTYÖN TOTEUTUS	33
5.1 Tutkimusmenetelmä.....	33
5.2 Kehittämistehtävän ja tarkoituksen määrittely.....	36
5.3 Suunnitteluvaiheen menetelmät ja prosessi	36
5.4 Toteutusvaiheen menetelmät ja prosessi.....	37
5.4.1 Muuttovalmennus	37
5.4.2 Työhaastattelut.....	38
5.4.3 Haastattelut	39
5.4.4 Henkilökunnan koulutus – ja suunnittelupäivät	40
6 KEHITTÄMISTYÖN TULOKSET	42
6.1 Haastattelujen tulokset	42
6.1.1 Asumiseen liittyvät toiveet	42
6.1.2 Osallisuutta tukevat ja edistävät asiat.....	43
6.1.3 Henkilökunnan merkitys osallisuuden toteutumisessa	44
6.1.4 Ihmissuhteet.....	46

6.1.5 Vahvuudet.....	47
6.2 Asiakasosallisuutta edistävät työmenetelmät palvelukoti Mutterissa	48
6.2.1 Asuminen.....	48
6.2.2 Itsemääräämisoikeus ja omanlainen elämä.....	48
6.2.3 Henkilökunnan merkitys.....	49
6.2.4 Omaiset	50
6.2.5 Vahvuudet ja voimavarat	51
6.2.6 Yhteisöllisyys	52
7 TUTKIMUSETIIKKA.....	54
8 POHDINTA	55
LÄHTEET	
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Ihminen on tavoitteita toiminnallaan toteuttava olento. Tavoitteellinen toiminta sisältää ajatuksen jostain toivotusta, arvokkaasta, johon kannattaa pyrkiä. Ihmisestä tulee ihminen vain, kun yhteisö tunnustaa ja hyväksyy hänet yhteyteensä toimijaksi. Kaikki toimiminen on siksi myös toimimista yhdessä. Yhdessä toimimisen ehtojen tarkastelu voi auttaa ymmärtämään, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että muiden kanssa toimiminen epäonnistuu, ja mitkä seikat edistävät eri osapuolille suotuisaa yhteistoimintaa. (Hallamaa, 2017, s. 284.)

Arviolta 15 % maailman ihmisistä ovat tavalla tai toisella vammaisia. Vammaisille henkilöille kuuluvat samat ihmisoikeudet kuin kaikille muillekin ihmisille. Valtiolla on oikeudellinen ja moraalinen velvollisuus huolehtia ihmisoikeuksien toteutumisesta kaikkien väestöryhmien kohdalla. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 2006. Sopimuksella pyritään luomaan erityisesti vammaisten syrjintää kieltäviä lakeja ja säädöksiä, sekä takaamaan vammaisten henkilöiden tasapuolinen kohtelu kaikilla elämänaikavaiheilla. Sopimus velvoittaa myös huomioimaan vammaisten henkilöiden erityistarpeet ja takaamaan samat yhteiskunnalliset osallistumisen mahdollisuudet kuin kaikille muillekin. (Vammaisten oikeudet Suomen YK-liitto.)

Vammaispalveluilla edistetään vammaisten henkilöiden edellytyksiä elää ja toimia yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä yhdessä muiden kanssa ja mahdollistetaan vammaisten henkilöiden osallisuutta perheessä, työyhteisöissä, opinnoissa, harrastuksissa ja lastensa kasvattajina. Toteutettaessa sosiaalihuoltoa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan mielipide, toivomukset ja hänen etunsa. Asiakkaalla on oltava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Osallisuuden ja osallistumisen kannalta on tärkeää, että vammaisen

henkilön mielipiteet tulevat kuulluksi. (Vammaisten ihmisten osallisuus - Vammaispalvelujen käsikirja - THL.)

Toteutuessaan osallisuus tarkoittaa, että ihminen on omatoiminen toimija, jolla on vaihtoehtoisia toimintamahdollisuuksia ja valinnanvaraa. Hänellä on valtaa omissa ja yhteisönsä asioissa. Osallisuus toteutuu silloin, kun ihminen ei ole pelkästään toiminnan kohteena, vaan hänellä on mahdollisuus toimia ja tehdä tekoja yhdessä muiden toimijoiden kanssa. Tämä on eri asia kuin olla mukana muiden järjestämässä toiminnassa. Usein kehitysvammainen ihminen tyytyy osaansa vaihtoehtojen, kokemusten ja vaikutusmahdollisuuksien puuttuessa. (Osallisuus Tukiliitto.)

Ehdotus uudeksi vammaispalvelulaksi on parhaillaan lausuntokierroksella. Laki tulisi voimaan jo 1.1.2023, kun sosiaali- ja terveystieteiden järjestämistä vastuu siirtyy kunnilta hyvinvointialueille. Tarkoituksena on, että nykyinen vammaispalvelulaki kumottaisiin ja uusi vammaispalvelulaki sisältäisi säännökset vammaisille henkilöille järjestettävistä sosiaalihuollon erityispalveluista. Myös asiakasmaksulain pykälät muutettaisiin vastaamaan uuden lain palveluita ja samalla tehtäisiin muutoksia palvelusuunnittelu- ja päätöksentekoprosessiin. (Vammaispalvelulainsäädännön uudistus - THL.) Uudistuksen tavoitteena on, että vammaisten henkilöiden yksilölliset tarpeet otettaisiin jatkossa paremmin huomioon.

Osallisuuden parantaminen on ajankohtainen aihe ja merkittävä tekijä palveluiden kehittämisessä, niin paikallisesti kuin kansallisesti. Tämä kehittämistyö pyrkii vastaamaan tähän kehitystarpeeseen Palvelukoti Mutterin käynnistämisyksikössä. Kohderyhmänä ovat Palvelukoti Mutterin asiakkaat ja henkilökunta. Työ on yhteiskehittämistä ja vuoropuhelua asiakkaiden ja henkilökunnan välillä. Kehittämistyö toteutetaan toimintatutkimuksellisella otteella ja tavoitteena on asiakasosallisuuden lisääminen ja palveluiden parantaminen. Yhteiskunta ja sosiaalinen työ on kovan ja pelottavankin muutoksen keskellä ja epävarmuus tulevasta on jatkuvasti esillä. Kaikessa toiminnassa, päätöksenteosta käytännön palveluihin, asiakkaan tulisi kuitenkin olla kaiken keskipiste. Palvelut on luotu asiakasta varten.

1.1 Kehittämistehtävä

Tämän opinnäytetyö aiheena oli ”Asiakkaan osallisuutta edistävän toimintamallin kehittäminen Palvelukoti Mutterissa”. Opinnäytetyössä selvitettiin uuden palveluasumisyksikön asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja tuen tarpeesta ja kehitettiin näiden tutkimustulosten pohjalta toimintatapoja, joilla henkilökunta voi tukea asiakkaita osallisuuden toteutumisessa.

Opinnäytetyö oli kehittämistehtävä, jossa palvelun käyttäjät otettiin mukaan palvelun kehittämiseen alusta alkaen. Kehittämistehtävä perustui yhteistyöhön ja yhteiseen aktiiviseen tekemiseen, yhteisen päämäärän saattamiseksi. Kehittämistehtävä oli kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa tuotettiin tietoa kehittämisen työvälineeksi asiakasnäkökulmasta ja toisessa vaiheessa tutkittua tietoa hyödynnettiin henkilökunnan kanssa toiminnan ideoinnissa ja suunnittelussa.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää asiakkaan kokemuksia osallisuudesta, kehittää osallisuutta edistäviä toimintatapoja ja juurruttaa ne uuden, keväällä 2022 perustetun kehitysvammaisten palveluasumisyksikön arkeen. Tavoitteena oli luoda yhteisö, jossa henkilökunnan tuella asiakkaan osallisuus lisääntyy ja asiakas voisi kiinnittyä yhteisöön ja laajemmin yhteiskuntaan. Tuen ja osallisuuden avulla voidaan tarjota asiakkaalle merkityksellinen, hyvä elämä uudessa ympäristössä ja auttaa asiakasta sopeutumaan uuteen tilanteeseen.

Opinnäytetyön tuottaman tiedon avulla luotiin toimintamalli, joka vastaa paremmin asiakkaan tarpeisiin ja jota voidaan jatkossa edelleen kehittää toimivammaksi. Toimintamalli voidaan viedä myös muiden asumisyksiköiden arkeen. Tavoitteena oli lisätä henkilökunnan osaamista ja kehittää työyhteisö, jonka kaikessa toiminnassa asiakkaiden osallisuus otetaan huomioon. Kehittämistyön tuloksena asiakkaiden elämänlaatu paranee ja palvelut kehittyvät.

1.2 Kehittämisen tarve ja perustelut

Tarve kehittämistyölle oli ajankohtainen, koska vastaavaa kevyemmän tuen asumisen mallia ei Eurassa ole aiemmin ollut. Palveluasumista on järjestetty jo pitkään Kiukaisissa. Kiukaisissa palveluasumisyksikön kanssa samassa rakennuksessa sijaitsee tehostetun palveluasumisen yksikkö, joten lisätuki esimerkiksi yöaikaan on tarvittaessa aina saatavilla. Tulevassa asumismallissa yöaikaista tukea ei ole, jolloin asiakkaiden on oltava kykeneviä varsin omatoimiseen asumiseen.

Kehittämisen tavoitteena oli luoda nykyaikainen toimintatapa, joka huomioi asiakkaiden yksilöllisyyden ja keskittyy hoidon ja huolenpidon lisäksi erityisesti asiakkaiden tukemiseen ja ohjaamiseen. Uudessa yksikössä on alkuvaiheessa vain viisi asukasta, jotka kaikki käyvät päivisin toimintakeskuksen päiväaikaisessa toiminnassa. Toimiakseen yksikkö vaatii kuitenkin kolmen työntekijän työpanoksen, joten resurssi on varsin hyvä. Palveluasumisen arjen lisäksi henkilökunta ohjaa ja tukee myös itsenäisesti asuvia euralaisia tukiasukkaita ja järjestää yhteisöllistä toimintaa molempien tukimuotojen asiakkaille. Tavoitteena oli herättää henkilökunta ajattelemaan työtään ja toimintaansa osallisuuden lisäämisen näkökulmasta heti alkuvaiheesta lähtien.

1.3 Organisaation ja sen tehtävän kuvaus

Euran kunta järjestää tukiasumista, palveluasumista sekä tehostettua palveluasumista kunnan omana toimintana. Tehostettua palveluasumista järjestetään Euran keskustassa ja Kiukaisissa. Palveluasumista on aiemmin järjestetty ainoastaan Kiukaisissa, ja asumismuoto on puuttunut kokonaan Euran keskustasta. Asumismuodon puuttumista on kritisoitu voimakkaasti. Muuttaessaan pois lapsuudenkodistaan Euran keskustan alueella asuvat nuoret joutuvat muuttamaan vieraaseen ympäristöön kauas palveluista. Keväällä 2022 perustettiin uusi kevyen tuen palveluasumisen yksikkö Euran keskustaan ns. Mutteritalon kiinteistöön. Mutteritalot koostuvat kolmesta kuuden asunnon yksiköstä, jotka sijaitsevat samassa pihapiirissä. Ensimmäisessä vaiheessa otettiin käyttöön yksi Mutteri-kiinteistö ja jatkossa toimintaa voidaan laajentaa myös muihin kiinteistöihin. Mutteritaloista on tarkoitus kehittää asumisyksikkö, jossa yhdistyvät

tuettu asuminen ja palveluasuminen ja joka voi toimia molempien asumismuotojen asiakkaiden yhteisenä yhteisöllisenä kokoontumispaikkana. Opinnäytetyö toteutettiin yhdessä uuden yksikön asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa.

1.4 Kehittämiskumppanuudet

Opinnäytetyön suunnitteluun osallistui opinnäytetyön tekijän lisäksi Euran kunnan vammaispalveluiden kuntoutusohjaaja, joka toimii myös uuden asumisyksikön esimiehenä. Kuntoutusohjaaja toimi osaltaan myös tiedon hankkijana ja kerääjänä.

Opinnäytetyön ensimmäisessä vaiheessa kehittämiseen osallistui viisi kehitysvammaista nuorta, jotka muuttavat yksikköön vuonna 2022 oman henkilökohtaisen suunnitelmansa mukaisessa aikataulussa. Asiakkaiden kokemusta osallisuudesta ja tuen tarpeesta selvitettiin ryhmämuotoisen muuttovalmennuksen kokoontumisissa sekä henkilökohtaisten yksilöhaastattelujen avulla. Muuttovalmennusryhmä kokoontui kahdeksan kertaa ja jokaisella kokoontumiskerralla oli oma aiheensa. Opinnäytetyön toiseen vaiheeseen osallistuivat asumisyksikön henkilökunta ja esimies. Asiakkaiden kokemukset analysoitiin ja tuotiin työskentelyn avuksi henkilökunnan koulutuksessa ja perehdytyksessä. Koulutuksessa henkilökunta tuotti osaltaan lisää tutkimusaineistoa, jonka pohjalta molempien vaiheiden tulokset yhdistettiin kokonaisuudeksi. Tulosten avulla luotiin asiakkaan osallisuutta edistävä toimintamalli ja työmenetelmien kokonaisuus asumisyksikön työn perustaksi.

Opinnäytetyön tulokset palvelevat työyhteisöä toiminnan suunnittelussa, toimintakäytäntöjen mallintamisessa ja käytäntöön juurruttamisessa. Aukkaat saavat äänensä kuuluviin tuomansa tiedon avulla ja hyötyvät tulevaisuudessa osallisuuden lisääntymisessä.

2 KEHITYSVAMMAISUUS

2.1 Kehitysvamma

Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (CRPD, Vammaisyleissopimus) ja sen valinnainen pöytäkirja tulivat kansainvälisesti voimaan vuonna 2008. (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016, 1 artikla.) Suomi allekirjoitti pöytäkirjan ensimmäisten joukossa jo maaliskuussa 2008 ja yleissopimus tuli voimaan kesäkuussa 2016. Vammaissopimuksen tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet, edistää ja suojella näitä oikeuksia ja vapauksia sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Ratifioituaan sopimuksen Suomi on sitoutunut turvaamaan sopimuksessa määritellyt oikeudet. Vammaissopimus on osa Suomen kansallista lainsäädäntöä. Viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan ottaa huomioon vammaisten henkilöiden oikeuksien edistäminen ja toteutuminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2018, s. 13.)

Älyllinen kehitysvamma merkitsee vaikeutta oppia ja ymmärtää uusia asioita ja soveltaa oppimaansa sekä vaikeutta hallita omaa elämäänsä. Suomessa on käytössä WHO:n ICD-tautiluokitus, jonka mukaan kehitysvammaisuus määritellään tilaksi, jossa henkinen kehitys on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen sairauden, vian tai vamman vuoksi. Lisäksi henkilöllä voi olla vaikeutta arjen taidoissa, kommunikoinnissa, kyvyssä huolehtia omista asioistaan sekä kyvyssä muodostaa ihmissuhteita. (Duodecim terveyskirjasto, kohta älyllinen kehitysvammaisuus.)

Kehitysvammaisuus jaetaan neljään luokkaan: lievä, keskivaikea, vaikea ja syvä kehitysvammaisuus. Väestöstä noin 1 % on kehitysvammaisia. Näistä 60 % on lievästi kehitysvammaisia, 20 % keskivaikeasti kehitysvammaisia, 10 % vaikeasti kehitysvammaisia ja 10 % syvästi kehitysvammaisia. Kehitysvammaisuus on tavallisempaa miehillä kuin naisilla. (Duodecim terveyskirjasto, kohdassa älyllinen kehitysvammaisuus.)

ICF-luokitus (International Classification of Functioning, Disability and Health on julkaistu suomeksi nimellä Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden

kansainväkinen luokitus. Se kuvaa biopsykososiaalista ja toiminnallista tilaa kehon toimintojen, suoritusten ja osallistumisen aihealueilla. Ajattelutapa pyrkii pois lääketieteellisestä vammakeskeisyydestä korostaen kehitysvammaisen henkilön osallisuutta ja osallistumista toimintaympäristöissään. Näkökulmassa korostuvat vammaisen henkilön yksilöllinen toimintakyky, osallistumiselle välttämätön suorituskky sekä mahdollisuus toimia vammasta huolimatta. Asenneympäristön ja yksilöllisten tukitoimien merkitys on huomattava todellisen osallisuuden ja osallistumismahdollisuuksien toteuttamisessa. Vammaisuuden aiheuttamaan haittaan voidaan vaikuttaa myös yhteiskunnan toiminnan muutoksilla ja myönteisimmillä asenteilla vammaisuutta ja elämän monimuotoisuutta kohtaan. Yksittäisten suoritusten ja osallistumisen tarkastelun sijaan on tärkeää ymmärtää ihmisen ja ympäristön kiinteä vastavuoroinen suhde. (Lampinen, 2007, s. 31–32.)

2.2 Kehitysvammaisen aikuistuminen

Nuoren todellista itsenäistymistä ei selitä vammaisuusaste tai pysyvä avun tarve vaan se, kykeneekö nuori oikea-aikaisesti irtaantumaan vanhemmistaan ja toisinpäin. Kyse on perusturvallisuudesta ja luottamuksesta perheen ulkopuolisiin henkilöihin. Apua ja tukea on oltava saatavilla, mutta elämästä ei kannata missään vaiheessa tehdä liian helppoa, vaan sen on oltava tarpeeksi haasteellista, jotta motivaatio aktiiviseen yrittämiseen ja omaehtoiseen toimintaan säilyy. Itsenäinen elämä on taitoa käyttää kykyjään ja toteuttaa mahdollisuuksiaan omassa elinympäristössään muiden estämättä tai puuttumatta toimintatapoihin. Se on sellaisen elämäntavan muodostamista, joka tyydyttää ihmisen omia tarpeita. Itsenäinen elämä ei välttämättä ole fyysistä omatoimisuutta, riippumattomuutta tai edes aktiivisuutta. Vamman aiheuttamat haitat saattavat heikentää vammaisen henkilön valmiuksia itsenäiseen elämään. Onkin välttämätöntä, että jokaisella on mahdollisuus saada optimaalinen autonomia, jota muut ihmiset osaavat kunnioittaa. Optimaalinen autonomia on tilanne, jossa vamman suomissa rajoissa henkilölle itselleen annetaan suurin mahdollinen määräysvalta, toimintamahdollisuudet ja vastuu hänen omista asioistaan tai hänen henkilökohtaisista tekemisistään. (Lampinen, 2007, s. 67–68.)

Lampisen (2007) mukaan asiantuntijat ja työntekijät eivät saisi vaikuttaa vammaisen yksityisyyteen omilla ohjeillaan ja arvostuksillaan vaan heidän tehtävänä on toimia konsulttina vammaisen rakentaessa intimitteettiään ja varttuessaan aikuiseksi. Vammaisen nuoren oikea-aikainen kuntoutus tukee aina fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista itsenäistymistä. Kyseessä on oikeastaan ennemminkin ikätasoa vastaava elämäntapa kuin varsinainen kuntoutus. Täysipainoinen elämä aikuisena vammaisena on mahdollista vain yksilön omilla ehdoilla. On tärkeää tukea vammaisen nuoren omia valintoja ja järjestää mahdollisuuksia ikätasoa vastaavaan kanssakäymiseen ja tiedonhallintaan nuoren omasta maailmasta. Koko elämä ei voi olla kuntoutusta, vaan vastapainoksi on oltava harrastuksia, vapaa-ajan toimintaa ja yhdessäoloa, jossa ei ole tietoista kuntoutusnäkökulmaa. Kuntoutuksen yksi tavoite on todellinen yhdessä toimimisen toteutuminen ja vammaisen ihmisen sulautuminen valtaväestöön. Tämä yhdenvertaisuus suhteessa muihin ihmisiin edellyttää tasa-arvoista vuorovaikutusta, erilaisuuden sietämistä ja kaikkien osapuolten huomioonottamista.

Aikuisuus merkitsee kehitysvammaiselle itsenäisyyttä ja riippumattomuutta. Itsenäisyys tarkoittaa omatoimista suoriutumista jokapäiväisen elämän vaatimuksista. Itsenäisyys toteutuu valinnan ja päätöksenteon mahdollisuuksin, ihmissuhteiden solmimisena, omaan ympäristöön vaikuttamisena, kokemusmaailman laajenemisena ja aikuisen identiteetin rakentumisena. Vaikka kehitysvammaisen tarvitsee aikuistuttuaan psyykkistä tukea ja tukea käytännön kysymyksissä, on pyrittävä löytämään tasapaino mahdollisimman suuren itsenäisyyden ja välttämättömän riippuvuuden välillä. Itsenäiseen elämään kuuluu jatkuva kasvu ja muutokset, joita voidaan tukea aikuiskasvatuksella. Tavoitteellinen ja suunnitelmallinen aikuiskasvatus on paras keino kehitysvammaisen aikuisten hyvän elämän tukemiseen. Päivittäiset arjen toiminnot luovat hyvät puitteet elinikäiselle oppimiselle. Hyvä arki koostuu turvallinen, sosiaalisesti merkityksellinen elämänrytmi sekä mielekäs tekeminen. Paras ympäristö osallistumisen, vuorovaikutuksen, valinnanvapauden, aikuisuuden ja itsenäisyyden tukemiseen on tavallinen arki. Kehitysvammaisten nuorten elinyhteisöissä aikuiskasvatuksesta huolehtivat lähikasvattajat. Kasvattajalla on tärkeä rooli, kun suunnitellaan yksilöllisin tavoittein toimintoja ja tilanteita, joihin jokainen voi osallistua oman kykynsä mukaan. Asuminen ja yhteisöissä toimiminen, työ tai muu päivittäinen toiminta, harrastukset ja vapaa-ajan vietto ovat keskeisiä elämänlaatuun vaikuttavia tekijöitä. (Kaski ym., 2009, s. 202.)

3 KEHITYSVAMMAISTEN ASUMINEN

3.1 Asuminen

Vammaisilla henkilöillä tulee olla mahdollisuus valita asuinpaikkansa ja se, missä ja kenen kanssa he asuvat. Vammaisen henkilön on saatava palveluja, joita tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä. Tällaisia palveluita ovat mm. henkilökohmainen apu ja asumispalvelut. Koko väestölle tarkoitettut palvelut tulee olla vammaisten henkilöiden saatavilla yhdenvertaisesti muiden kanssa ja niiden lisäksi itsenäisen elämän tukena tulee olla myös erityispalveluita, tukitoimia ja mukautustoimenpiteitä. Myös päätöksenteon tukea tulee järjestää. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2018, s. 38.)

Vammaisten ihmisten asumisessa ja asumispalveluissa on aina kyse perusoikeuksista ja oikeudenmukaisuuden toteutumisesta. Edellytys yhdenvertaisuuden toteutumiselle on, että asuinpaikasta riippumatta kukin saa tarvitsemansa palvelut. On sallittua ottaa huomioon paikalliset olosuhteet, mutta laatuero ei saa olla perusteettomia tai kohtuuttoman suuria. Palvelujen sujuvuus ja käyttäjälähtöisyys luovat puitteet hyvälle asumiselle ja ehkäisevät syrjäytymistä. Palveluista ja tukitoimista puhuttaessa ei tule rajoittaa vain asumiseen, vaan tilannetta tulee tarkastella kokonaisvaltaisesti päivittäiseen elämään liittyvänä kokonaisuutena. Erityisesti aluksi itsenäinen eläminen edellyttää kokeilua, harjoittelua ja erityistä tukea. (Lampinen, 2007, s. 159–160.)

Vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen ja kehitysvammalain perusteella järjestetty asuminen on tarkoitus järjestää joustavasti henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaan. Lähtökohtana on henkilön tarpeita ja toiveita vastaava esteetön ja toimiva asunto. Asunnon ja palvelujen järjestämisessä henkilön toiveita, tarpeita ja näkemystä on kuultava. Asunto voi olla yksittäinen vuokra- tai omistusasunto, osa asuntoryhmää, ryhmäkotia tai palvelutaloa. Asunto ei ole huone, vaan asunnoksi luetaan tila, jossa on asuinhuoneen tai -huoneiden lisäksi keittiö ja wc-tilat. Asunnon lisäksi vammaisen henkilö tarvitsee yleensä erilaisia palveluita asumisensa tueksi. Jos yleiset palvelut eivät ole riittäviä, on järjestettävä erityispalveluita. Kunnat hankkivat yhä enemmän asumispalveluita yksityisiltä palveluntuottajilta. On tärkeää kiinnittää erityistä huomiota palveluiden järjestämiseen ja hankintaan. (THL, vammaispalveluiden käsikirja.)

Asumispalveluita järjestetään vammaispalvelulain, kehitysvammalain ja sosiaalihuoltolain perusteella. Asumispalveluista säädetään vammaispalvelulaissa ja kehitysvammalaissa. Näitä erityislakeja sovelletaan silloin, jos vammaisen henkilö ei saa riittäviä ja hänelle soveltuvia palveluita sosiaalihuoltolain perusteella. Vammaispalvelulaki on ensisijainen kehitysvammalakiin nähden. (THL, vammaispalveluiden käsikirja.)

Asumispalvelut ovat yksi keskeinen muoto kehitysvammapalveluissa, jonka kehittämiseen on viime vuosikymmeninä panostettu. Asumispalveluiden käytöntöihin kuuluu myös avustaminen arjen toiminnoissa ja arjessa selviytymisessä. Avun merkitys korostuu erityisesti henkilöillä, joilla ei ole ollut mahdollisuutta henkilökohtaiseen apuun tai joilla henkilökohtaisen avustajan saaminen on ollut hankalaa, kuten esimerkiksi joillain pienillä paikkakunnilla asuvilla henkilöillä. (Eriksson, 2008, s. 118.)

Kehitysvammaisten asuminen on ollut kehittämiskohteena jo pitkään. Kehitysvammaisten asumisohjelman ns. KEHAS-ohjelman tavoitteena on ollut lakkauttaa laitostasuminen ja kehittää yksilöllisiä asumisratkaisuja. Kehittämistyö taustalla on vaikuttanut YK:n vammaissopimus, jossa linjataan, että vamma tai tuentarve ei saa velvoittaa henkilöä mihinkään tiettyyn asumismuotoon. Lähtökohtana on asuminen tavallisessa asuinympäristössä. Moni kehitysvammaisen toivoo asumista omassa kodissa, mutta tarjonta on painottunut ryhmämuotoisiin ratkaisuihin. Ryhmäkotien rinnalle on viime vuosina aktiivisesti kehitetty myös muita asumisen ratkaisuja. Erilaisia itsenäisen asumisen vaihtoehtoja on tarjolla yhä enemmän. Uusia ratkaisuja ovat esimerkiksi asuntoryhmät ja asuntoverkostot. Kehitysvammaisten asumista ohjataan myös yhä enemmän rakennettavaksi osaksi normaalia lähiyhteisöä. (Asuminen verneri.net.)

Kehitysvamma-alan neuvottelukunta (KVANK) on luonut laatuksiteerit asumisen arviointiin ja kehittämiseen. Vammaisten henkilöiden asumisen lähtökohtana toimii yhdenvertaisuus muiden ihmisten kanssa. Laadun arvioinnin ja kehittämisen perustana ovat ihmisoikeudet ja niitä linjaava YK:n yleissopimus vammaisten ihmisten oikeuksista. Mahdollisuus asua ja osallistua yhteiskuntaan muiden ihmisten tavoin ovat keskeisiä asioita, ja näiden tulee toteutua henkilön valitsemalla tavalla. Yhdenvertaisuutta vahvistaa tavallinen asuminen ja mahdollisuus päättää omaa elämää koskevista asioista. Asumiseen saatava apu ja tuki mahdollistaa asumisen omassa kodissa sekä osallistumisen muiden tavoin. Palvelut ja tuki suunnitellaan yksilöllisten toiveiden ja

tarpeiden mukaan. Valintojen ja päätösten tekeminen edellyttää vaihtoehtoja ja niistä tulee olla tietoa henkilön ymmärtämällä tavalla. Lisäksi henkilöllä tulee olla käytettävissä puolueetonta tukea valintojen ja päätösten tekemiseen. Asumista tarkastellaan hyvinvointiin liittyvänä kokonaisuutena. Asumisen laatukriteerejä on yhdeksän: 1) henkilö asuu omassa kodissa tavallisella asuinalueella 2) hän tekee valintoja ja käyttää arjessaan valtaa 3) osallistuu yhteisön ja yhteiskunnan toimintaan 4) hänellä on merkityksellisiä ihmissuhteita 5) hänellä on arvostettuja sosiaalisia rooleja 6) hänellä on hyvä elämänlaatu ja hyvinvointi 7) hän saa tukea terveyden ylläpitämiseen ja edistämiseen sekä 9) on turvassa ja kokee turvallisuutta. (Asumisen tekoja. Laatukriteerit asumisen arviointiin ja kehittämiseen.)

3.2 Sosiaalihuoltolain mukaiset asumispalvelut

Henkilöille, jotka erityisestä syystä tarvitsevat apua ja tukea asumisen järjestämisessä, järjestetään asumispalveluja sosiaalihuoltolain perusteella. Kotiin annettavat palvelut ovat ensisijaisia suhteessa niihin palveluihin, jotka edellyttävät muuttamista ja sisältävät sekä asumisen että palvelut. Tilapäistä asumista järjestetään, kun henkilö tarvitsee lyhytaikaista, kiireellistä apua. Sosiaalihuoltolain mukaisia asumispalveluita ovat tuettu asuminen, palveluasuminen ja tehostettu palveluasuminen. Tuettua asumista järjestetään henkilölle, joka tarvitsee tukea itsenäiseen asumiseen tai itsenäiseen asumiseen siirtymisessä. Tuella tarkoitetaan asumisen tukemista sosiaalihojauksella ja muilla sosiaalipalveluilla. Palveluasumista järjestetään sosiaalihuoltolain perusteella niille, jotka tarvitsevat soveltuvan asunnon lisäksi hoitoa ja huolenpitoa. Tehostettua palveluasumista järjestetään niille, joilla hoidon ja huolenpidon tarve on ympärivuorokautista. Palveluasuminen sisältää palveluasunnossa järjestettävän asumisen ja palvelut. Palveluihin sisältyvät tarpeen mukainen hoito ja huolenpito, toimintakykyä ylläpitävä ja edistävä toiminta, aterial-, vaatehuolto-, peseytymis- ja siivouspalvelut sekä osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistävät palvelut. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 3 luku 21 §.)

3.3 Vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen

Kunnan velvollisuus on järjestää vaikeavammaiselle henkilölle palveluasuminen, jos henkilö vammansa tai sairautensa vuoksi välttämättä tarvitsee palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista. Kunnalla ei kuitenkaan ole erityistä velvollisuutta palveluasumisen järjestämiseen, jos vaikeavammaisen henkilön riittävää huolenpitoa ei voida turvata avohuollon toimenpitein. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä... 380/1987, 8 §.) Palveluasuminen kuuluu kunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden alaisiin palveluihin, joten palvelu myönnetään subjektiivisena oikeutena, mikäli henkilö täyttää myöntämiskriteerit. Kunta ei voi evätä palvelun saantia määrärahojen puutteeseen vedoten. Kunta voi päättää palveluasumisen järjestämisestä, mutta henkilön toiveita ja mielipiteitä on kuultava. (THL, vammaispalveluiden käsikirja.)

3.4 Kehitysvammalain perusteella järjestettävä asuminen

Asumispalvelut järjestetään myös kehitysvammaiselle henkilölle vammaispalvelulain mukaisena palveluna, mikäli hän täyttää palvelun myöntämisen edellytykset. Jos muiden lakien mukaiset palvelut eivät ole riittäviä ja sopivia, kehitysvammaisen henkilön asumispalvelut on järjestettävä erityishuoltona. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977, 2 § 4 mom.)

Käytännössä kehitysvammalain soveltamisalaa koskevaa säännöstä on käytetty vain kehitysvammaisiin ja joissain tilanteissa autismin kirjon henkilöihin, vaikka kehitysvammalain soveltamisalaa koskeva säännös ei rajaa lain soveltamista vain kehitysvammaisiin henkilöihin. Asumisen järjestämisen edellytyksenä ei ole vaikeavammaisuus, vaan vähemmänkin apua tai tukea tarvitsevat kehitysvammaiset ovat oikeutettuja saamaan asumispalveluita kehitysvammalain perusteella. Palveluja tulee järjestää kaikikäisille kehitysvammaisille henkilöille yksilöllisen tarpeen mukaan. Asumisen järjestämisen sisältöä ei juuri ole säännelty kehitysvammalaissa, mutta siinä on kuitenkin mainittu periaate laitoshoidon viimesijaisuudesta. Myös velvoittavat itsemääräämisoikeuden vahvistamista koskevat säädökset on lisätty lakiin. Palvelun järjestämisestä ja sisällöstä täytyy sopia tarkemmin kehitysvammaisen henkilön kanssa

erityishuolto-ohjelmaa laadittaessa. Uudemmat yleiset säännökset saavat suuremman merkityksen erityishuollon palveluita järjestettäessä, koska kehitysvammalaki on vanha laki. YK:n vammaissopimus ohjaa myös palveluiden järjestämistä kehitysvammalain perusteella. Palveluita järjestettäessä itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden on oltava lähtökohtana. (THL, vammaispalveluiden käsikirja.)

4 OSALLISUUS

4.1 Osallisuus käsitteenä

Osallisuuden käsitettä on yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa lähestytty muun muassa kansalaisuutena, inklusiona eli liittämisenä, osallistumisena, voimaantumisenä, asiakaslähtöisyytenä, yhteisöllisyytenä, osattomuuden ja syrjäytymisen vastakohtana, vaikuttamisena, valinnanvapautena sekä elämänpolitiikkana. Eri näkökulmat eivät sulje toisiaan pois. Eri näkökulmien merkitys riippuu yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kontekstista sekä kunkin yksilöllisestä, omaan arvomaailmaan liittyvästä osallisuuden rakentumisen tavasta. (Kivistö, 2014, s. 42.) Osallisuus on subjektiivisen hyvinvoinnin tila ihmisten välisessä toiminnassa, uskomuksissa ja kielessä, joka rakentuu ja muuttuu resurssien, tarpeiden ja toimijuuden edellytysten mukaan (Koivisto ym., 2018, s. 8). Osallisuus on kuulumista kokonaisuuteen, jossa voi liittyä erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja elämän merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin. Se on oman elämän kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja yhteisiin asioihin vaikuttamista. (Isola ym., 2017, s. 5.)

Raivion ja Karjalaisen (2013) mukaan osallisuus on eräänlainen kattomääritelmä, joka kerää alleen erilaisia lähestymistapoja ja näkökulmia. 2010-luvun politiikka- ja hyvinvointiohjelmissa osallisuus hahmottuu samanaikaisesti sekä tavoitteeksi että keinoksi lisätä tasa-arvoa ja sosiaalista koheesiota. Oletuksena on, yksilön hyvinvointi lisääntyy osallisuuden kasvaessa, mikä puolestaan heijastuu yhteiskuntaan sosiaalisena kestävyytensä, eheytenä ja luottamuksen lisääntymisenä.

Osallisuutta pidetään keskeisenä tekijänä yksilön hyvinvoinnin kannalta. Osallisuus ja sosiaaliset verkostot ovat suojaavia tekijöitä erilaisia disorganisaatioilmiöitä (rikollisuus, huumeet), hyvinvointivajeita ja syrjäytymistä vastaan. Normien hyväksyminen, ryhmien välinen vastavuoroisuus ja altruismi liitetään osallisuuteen. Osallistuminen tapahtuu virallisten ja epävirallisten sosiaalisten suhteiden ja erilaisten verkostojen kautta eri tasoilla (yksilö, perhe, ystävät, työpaikka, aluetaso ja valtakunnallinen taso). Verkostot voivat ylittää sosiaalisia, etnisiä ja uskonnollisia rajoja, jolloin suvaitsevaisuus ja yhteenkuuluvaisuuden tunne lisääntyy ja sitä kautta lisääntyy myös luottamus ja turvallisuus. (Alila ym., 2011, s. 14.)

Osallisuus ilmenee kokemuksena, kun ihminen tuntee kuuluvansa itselleen merkitykselliseen ryhmään tai yhteisöön. Osallisuus ilmenee jäsenten keskinäisenä arvostuksena ja luottamuksena sekä mahdollisuuteen vaikuttaa yhteisössään. Yhteiskunnassa osallisuus tarkoittaa mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumista sekä ihmisten välistä vastavuoroisuutta. Poliitikassa osallisuudella tavoitellaan taas toimenpiteitä, joilla vahvistetaan ihmisen osallistumista ja osallisuutta yhteiskunnassa. Yhteiskunnan rakenteilla ja palveluilla on tärkeä rooli osallisuuden edistämässä. Aukkaat, asiakkaat ja kokemusasiiantuntijat tulee ottaa mukaan palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen ja arvontiin. Yksilön toimijuuden vahvistaminen ja kansalaisten aktiivisuuden tukeminen ovat osa osallisuuden edistämistä. (THL, osallisuuden edistäminen.)

Osallistamisen käsityksen nähdään olevan tietyssä mielessä paradoksaalinen. Käsite korostaa toimijoiden subjektiivutta, mutta toisaalta siihen liittyy ulkoapäin vaikuttaminen ja objektivointi. Toimijoita ohjataan ja opastetaan osallistumaan. Ulkopuolisesta aloitteesta huolimatta toiminnan oletetaan kuitenkin etenevän osallistujan omilla ehdoilla ja heidän itsensä asettamaan suuntaan. Osallistamisen siis odotetaan johtavan omaehtoiseen osallistumiseen. Käsitteet liittyvät tiiviisti toisiinsa, osallistaminen on mahdollisuuksien tarjoamista, kun taas osallistuminen on mahdollisuuksien hyödyntämistä. (Toikko & Rantanen, 2009, s. 90.)

Sosiaalipedagogisena käsitteenä osallisuus ymmärretään suhteena ja se kuvaa ihmisen ja yhteisön välisen suhteen tavoiteltavaa luonnetta. Kun ihminen on osa, toimii osana ja kokee olevansa osa yhteisöä, toteutuu osallisuus ihmisen ja yhteisön välisessä suhteessa. Suhde muodostuu johonkin kuulumisesta, osallistumisesta ja kuulumisen tunteesta ja osallisuuden toteutuminen edellyttää kaikkia kolmea yhdessä. Osallisuus on mahdollista erilaisissa ja eri kokoisissa yhteisöissä, ja se voi toteutua myös yhteiskunnallisena osallisuutena. Osallisuuden perusta rakentuu merkityksellisissä sosiaalisissa suhteissa, joiden pohjalta voi syntyä tunne yhteisöön kuulumisesta. Yhteisön toimintaan osallistuminen luo mahdollisuuksia suhteita rakentavaan vuorovaikutukseen ja yhteistoimintaan. Osallisuuden kehittymisen kannalta on tärkeää, että yhteisön jäsenillä on mahdollisuus vaikuttaa yhteisön asioihin, tulla kuulluksi yhteisistä asioista päätettäessä ja ottaa osaa yhteisön kehittämiseen. Sosiaalipedagogisena toimintana osallisuuden edistäminen on pohjimmiltaan ihmisen kasvun tukemista yhteisön jäsenenä. Kun osallistuminen on vuorovaikutuksellista toimintaa, jossa etsitään ja

toteutetaan yhteisiä tavoitteita, yhteisön jäsenten välille syntyy positiivisia kokemuksia omista vaikutusmahdollisuuksista yhteisössä. Tämä vahvistaa osallisuutta ja kiinnittää jäsenen yhteisöön vahvemmin. (Nivala & Ryyänen, 2019, s. 76.)

4.2 Osallisuus vs. syrjäytyminen

Syrjäytyminen ja osallisuus ovat vaikeasti lähestyttäviä käsitteitä, joita voidaan tarkastella toisaalta yhteiskunnasta ja sen rakenteista käsin, toisaalta yksilöiden ja ihmisryhmien elämäntilannetta kuvaavina käsitteinä. Sosiaalinen syrjäytyminen voidaan nähdä prosessina, jossa osa yhteiskunnan jäsenistä joutuu tahtomattaan sivuun yhteiskunnasta ja yhteisöistä. Yhteiskunnan rakenteet, toimintatavat ja syrjivät asenteet määrittävät kansalaisten riskiä syrjäytyä, mutta usein syrjäytyminen liitetään ihmiseen ja hänen elämäntilanteeseensa; työttömyyteen, toimeentuloon, elämönhallinnallisiin ongelmiin, vammaisuuteen, työkyvyttömyyteen tai vuorovaikutussuhteista sivuun joutumiseen. Sosiaalinen inkluusio viittaa sellaisiin rakenteisiin ja käytäntöihin, joiden kautta ihmisillä on yhtäläiset mahdollisuudet päästä vuorovaikutussuhteisiin, organisaatioihin, palveluihin ja rakenteisiin, jotka muodostavat jokapäiväisen elämän perustan. Puhtuudessa vammaisten ihmisten osallisuudesta tarkoitetaan yhtäläisiä oikeuksia, tasa-arvoista kohtelua ja osallistumismahdollisuuksien yhdenvertaisuutta; pääsyä erilaisiin toimintoihin, sosiaalisiin rooleihin ja suhteisiin, koulutukseen, työhön ja muuhun yhteiskunnalliseen elämään. (Järvikoski, 2013, s. 41–42.) Ihmisiä on yhteiskunta- tai ihmistyhymästä riippumatta rohkaistava vaikuttamaan yhteisiin asioihin, pelkästään yksilöllisiä voimavaroja vahvistamalla ei pystytä poistamaan epäkohtia (Koivisto ym., 2018, s. 8).

Palvelun käyttäjän kokemus omasta osallisuudestaan riippuu mm. vaikutusmahdollisuuksista ja riittävän tiedon saamisesta eri vaihtoehtoista. Viranomaisten ja asiakkaiden välillä tarvitaan aitoa dialogia ja asiakkaiden kokemustiedon ottamista suunnitelmien ja päätöksenteon perustaksi. Osallisuus hahmottuu sekä kokemuksena että tunteena ja toisaalta toimintakyknä ja toimintamahdollisuuksina. Osallisuus on hahmotettava prosessina. Se ei ole yksilön pysyvä ominaisuus, joka voidaan saavuttaa, vaan sen aste vaihtelee eri elämänvaiheiden ja -tilanteiden mukaan. Osallisuus vaihtelee jo eri elämänkaaremm mukaisesti. Vanhuus-, vanhemmuus-, lapsuus-, nuoruus

elämänvaiheina vaikuttavat olennaisesti toimintakykyymme yhteiskunnassa. Joissain ikä- ja elämänvaiheissa olemme osallisempia ja yhteiskunnallisesti aktiivisempia kuin toisissa. (Raivio & Karjalainen, 2013.)

Raivion ja Karjalaisen (2013) mukaan osallisuuden edistämiseen liittyviä toimia kohdistetaan ihmisryhmiin, joista käytetään erilaisia termejä, kuten riskiryhmät, haavoittuvassa asemassa olevat, heikossa työmarkkina-asemassa olevat, osatyökykyiset, syrjäytymisvaarassa olevat, passiiviset ja poissaolevat. Syrjäytyneiksi leimatut eivät välttämättä koe itseään syrjäytyneiksi. Tällaiseen yksilötason tarkasteluun liittyy vaara, että yhteiskunta ottaa tietyt hyvän elämän normit annettuina ja ihmisiä, jotka eivät noudata niitä, pidetään syrjäytyneinä. Keskusteltaessa osallisuudesta on myös tunnistettava kysymys vallankäytöstä, vallasta määritellä käsitteitä ja luokitella niiden kautta ihmisiä joka osallisiksi tai syrjäytyneiksi. Kyse on me - ja -muut -ajattelusta, joka on perustavanlaatuisia yhteiskunnallisia kysymyksiä ja tapoja hahmottaa maailmaa.

Raivio ja Karjalainen (2013) tarkastelevat osallisuuden rakentumista kolmen osallisuuden ulottuvuuden kautta: riittävä toimeentulo ja hyvinvointi, taloudellinen osallisuus (HAVING), valtaisuus/toimijuus, toiminnallinen osallisuus (ACTING) sekä yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys, yhteisöllinen osallisuus (BELONGING). He ovat käyttäneet innoituksena sosiologi Erik Allardtin jäsenystä hyvinvoinnin ulottuvuuksista (having, loving, being). Having viittaa materiaaliin olosuhteisiin, loving tarpeeseen olla yhteydessä muihin ihmisiin ja being tarpeeseen integroitua yhteiskuntaan esimerkiksi osallistumisen, poliittisen aktiivisuuden tai merkityksellisen työelämän kautta. Kyseiset hyvinvoinnin elementit, riittävä toimeentulo, kiinnittyminen yhteisöön ja aktiivinen toiminta ovat tunnistettu osallisuutta ja yhteiskunnallista toimintakykyä tukeviksi sekä sosiaalista kestävyyttä rakentaviksi keskeisiksi perusedellytyksiksi. (Raivio & Karjalainen, 2013, s. 142.)

Osallisuus on vahvasti yhteydessä hyvinvointiin. Matalan osallisuuden kokemuksen on todettu liittyvän psyykkiseen kuormittuvuuteen, yksinäisyyteen ja huonoksi koettuun työkykyyn. Kokemus osallisuudesta taas lisää hyvinvointia, turvallisuutta, uskoa tulevaisuuteen ja omiin mahdollisuuksiin. Osallisuus ja erilaiset osallisuutta lisäävät toimet voidaan jaotella kolmeen osa-alueeseen: osallisuus omassa elämässä, osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa ja osallisuus yhteisestä hyvästä. Osallinen

ihminen kokee olevansa tärkeä osa kokonaisuutta. Hän tulee kuulluksi omana itsenään ja pystyy vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun ja yhteisiin asioihin. (THL, heikoimmassa asemassa olevien osallisuus.)

Sosiaalipedagogiikka lähestyy ihmisten ja ihmisryhmien yhteiskuntasuhdetta erilaisen murtumien näkökulmasta. Huomio kiinnittyy erityisesti yhteiskunnan reunoille tai kokonaan ulkopuolelle jäämisiin tai jättämisiin eli yhteiskunnalliseen ulkopuolisuuteen ja osattomuuteen. Yhteiskunnallinen ulkopuolisuus ja osattomuus ymmärretään aina jossain määrin laajemmassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessä, jolloin kyse ei ole vain yksilön ongelmista vai laajemmista yhteiskunnallisista ilmiöistä. Yhteiskunnallista ulkopuolisuutta voidaan helposti jäsentää sen vastaparin eli yhteiskunnallisen osallisuuden avulla. Yhteiskunnan jäsenten oikeudet korostuvat yhteiskunnallisessa osallisuudessa enemmän kuin yhteisössä toteutuvassa osallisuudessa. Asema yhteiskunnan jäsenenä turvaa taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia. Osallisuus edellyttää sellaista kuulumista, joka mahdollistaa suhteen yhteiskunnallisiin toimintajärjestelmiin, kuten koulutus-, kulttuuri-, sosiaali- ja terveystalouteihin sekä sosiaaliturvajärjestelmään. Toimeentulon, turvallisuuden ja terveyden lisäksi ne turvaavat kasvun ja oppimisen mahdollisuuksia. Osallisuus ei ole pysyvä olotila, vaan kuulumisen edellytykset muuttuvat eri elämänvaiheissa ja -tilanteissa. (Nivala & Rynänen, 2019, s.75.)

Syrjäytymisen käsitteellä yritetään kuvata yhteiskunnallisen osattomuuden ilmiötä. Perusmerkityksessään käsite tarkoittaa yhteiskunnan ydintoimintojen, kuten koulutuksen tai työn ulkopuolelle pääymistä ja siitä seuraavaa syvenevää huono-osaistumisen kierrettä. Ongelmana on, että käsitteen käytön myötä yhteiskunnallinen ongelma yksilöityy ja muuttuu yksilön puutteiksi tai vajavaisuuksiksi. Syrjäytymisen käsitettä käytetään yhteiskunnallisessa keskustelussa ja ihmisiä nimetään syrjäytyneiksi. Määritelmällä oikeutetaan osallisuutta edistävien toimenpiteiden kohdistamista ihmisiin, joiden katsotaan olevan syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa, riippumatta siitä, miten ihmiset itse itsensä kokevat ja määrittelevät. Syrjäytyneeksi määriteltä ei välttämättä koe itseään syrjäytyneeksi, mutta joutuu silti osallisuutta edistävän toimenpiteen kohteeksi. Syrjäytymisen määrittelyssä korostuvat koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jääminen. Ne eivät kuitenkaan ole ainoita ihmisen yhteiskuntasuhteen määrittäjiä,

monesti sosiaalinen, kulttuurinen ja poliittinen ulkopuolisuus jäävät huomioimatta. (Nivala & Ryynänen, 2019, s. 86.)

Osallisuuden ja sen vastakohtan, sosiaalisen eksklusion tai ulossulkemisen merkitykset vaihtelevat vammaisten asemaa koskevassa keskustelussa. Sosiaalinen eksklusio kuvaa yhteisöjen tapaa vaatia jäseniltään toiminnan yhdenmukaisuutta, sääntöjen noudattamista ja arvomaailmaa sekä rangaista niitä, jotka poikkeavat näistä kollektiivisesti sovitusta säännöistä. Kokemukset sosiaalisista ulossulkemisista yhteisöistä ovat yleisiä vammaisten ihmisten keskuudessa. Kielteiset asenteet, syrjintä ja kaltoin kohtelu vaikuttavat vammaisten ihmisten ja heidän omaistensa elämään eri sosiaalisilla sektoreilla ja elämänalueilla. Tarinat kertovat vammaisten ihmisten heikosta syrjinnän leimaamasta sosiaalisesta asemasta. Erilaisuudesta johtuvan stigman voi viedä henkilöltä toimintatarmon ja ymmärryksen omista kompetensseista ja viedä myös rohkeuden osallistua yhteisöjen toimintaan. Vammaisten ihmisten osallisuudessa onkin kyse juuri näistä sosiaalisen identiteetin ulottuvuuksista, joiden pitäisi voida kukoistaa vapaasti ilman pelkoa syrjinnästä. Osallisuus on myös tietoinen vammaispoliittinen tavoite, jolla pyritään ehkäisemään syrjintää rakenteellisella ja arkielämän tasolla. Laitos asumista vähennetään ja suunnitellaan ja rakennetaan asuntoja, joissa vammaiset kykenevät elämään ihmisinä muiden joukossa. (Eriksson, 2008, s. 175-176.)

4.3 Toimijuus

Subjektuuden käsitteellä tarkoitetaan, että ihminen on aktiivinen toimija, joka on kykenevä tekemään valintoja ja päätöksiä. Sen vastakohtana on olla toiminnan kohteena eli objektina. Toimintakyvyllä tarkoitetaan yksilön konkreettisia taitoja selviytyä arkisista haasteista. Toimijuudesta puhuttaessa eri tieteenaloilla on erilaisia painotuksia, mutta yleensä toimijuuteen liitetään ihmisen kyky tehdä valintoja ja muokata ympäristöään niiden mukaisesti. Usein toimijuutta tarkastellaan pelkästään yksilön toimintana, jolloin asiakkaan toimintaa edistävä sosiaalinen piiri jää huomiotta. Toimijuus on käsitteenä laaja ja siihen vaikuttavat tahto, kyvyt ja oman elämän vaikuttamismahdollisuudet. (Mönkkönen, 2018, s. 157–158.) Martha Nussbaumin toimintamahdollisuuksien teoriaa on hyödynnetty paljon sosiaalialan asiakastyössä. Nussbaumin

mukaan hyvinvointi tarkoittaa ihmisen kykyä elää merkityksellistä elämää ja instituutioiden tehtävänä on mahdollistaa lähtökohdat tällaiselle toimijuudelle. Kyvykkyyteen liittyy Nussbaumin mukaan tekijöitä, jotka liittyvät esimerkiksi perustarpeisiin, terveyteen, koskemattomuuteen, aistien käyttämiseen, tunteisiin, harrastusmahdollisuuksiin, yhteenkuuluvuuteen ja mahdollisuuden vaikuttaa omaan ympäristöön. Pidämme näitä ulottuvuuksia itsestänselvyyksinä, mutta jos ihmisellä on vamman tai sairauden vuoksi rajoitteita, näiden tekijöiden merkitys korostuu jokapäiväisissä asioissa. Toimintamahdollisuus viittaa henkilön tosiasiallisiin mahdollisuuksiin tavoitella arvostamia asioita ja hyödyntää käytössään olevia voimavaroja. Vammaisen henkilö tarvitsee enemmän tukea saavuttaakseen saman vapauden kuin vammaton henkilö. Ajattelussa yhdistyy ajatus ihmisen vapaudesta toimia oman hyvinvointinsa eteen ja vaatimus, jonka mukaan yhteiskunnan tulee poistaa yksilön toimijuutta estäviä tekijöitä ja parantaa näin elämänlaatua. (Toimintamahdollisuudet hyvään elämään Vammaisperheyhdistys Jaatinen ry.)

Toimijuuteen liittyy olennaisesti perus- ja ihmisoikeuksiimme kuuluva vapaus tehdä omaa elämääme koskevia valintoja. Vaikka asiakastyössä pyritään tukemaan asiakkaan valinnan mahdollisuuksia, on ratkaisuja aina kuitenkin tehtävä institutionaaliset reunaehdot huomioiden. Asiakkaan itsemääräämisoikeudesta puhuttaessa, jätetään usein sanomatta, että sitä voidaan tukea vain tiettyyn rajaan asti. Käsitteenä itsemääräämisoikeus kuvaa lähinnä toimijuuden edellytyksiä, sen kautta on kuitenkin vaikea hahmottaa, minkälaisen toiminnan asiakas kokee itselleen merkitykselliseksi. Toimintaa voidaan tarkastella yksilön sosiaalisesta todellisuudesta käsin, tällöin toiminta kietoutuu sosiaalisiin suhteisiin, useamman toimijan yhteiseksi toiminnaksi. Asiakkaan tavoitteellisia suunnitelmia laadittaessa on hyvä muistaa, että yksilölliset tavoitteet kietoutuvat osaksi yhteisöllistä kokonaisuutta. Yksilöllinenkin motivaatio on aina sidoksissa esimerkiksi asuinkumppaneihin. (Mönkkönen, 2018, s. 160-161.)

Toimijuutta ei voi tunnustaa, tunnustamatta toiminnan edellytyksiä. Henkilön on voitava asettaa ja tavoitella hyvänä pitämiään päämääriä ja niiden saavuttamisen mahdollistavia resursseja. Osapuolilla on heidän omikseen tunnustamia intressejä, jotka voivat olla ristiriidassa toisten osapuolten intressien kanssa. Erilaisten intressien tunnustamiseen kuuluu hyväksyä se, että toisilla on jokin järkevä peruste tavoitella päämäärinään juuri niitä asioita, joita he tavoittelevat. Toimijuuden tunnustamiseen kuuluu

myös sen myöntäminen, että toisella on käsitys omasta mielestään parhaista keinoista saavuttaa omat tavoitteensa. Vastavuoroisessa toimijuudessa osapuolten välille muodostuu moraalinen suhde, jossa osapuolet vaikuttavat toinen toistensa lisäksi toistensa väliseen suhteeseen. Toimijuuden tunnustaminen merkitsee sekä oman että toisen arvonnustamista, molemmat ovat arvokkaita ja siten oikeutettuja saamaan arvonsa mukaista kohtelua. Toimijuuden tunnustaminen ei tarkoita toisen tavoitteiden ja hänen valitsemissa keinojen hyväksymistä vaan toisen pitämistä vastuullisena toimijana. (Hallamaa, 2017, s. 261–262.)

Kun toimija asettaa toiminnalleen päämäärän, ilmaisee hän samalla jotain asiaa koskevan toiveensa. Päämääräksien valittu asia voi olla vain jotain sellaista, mitä toimija pitää ainakin jollain tavalla edullisena, suotuisana tai hyvänä. Toiminnan tavoite ei voi olla mitä tahansa, vaan sen on oltava jotain, joka voidaan saavuttaa toiminnan avulla. Tavoitteen on oltava oikeassa suhteessa henkilön mahdollisuuksiin ja kykyihin. Henkilön kykyjen on oltava riittävät tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi tai sen edistämiseksi. Päämäärä voi muuttua ajan kuluessa, jos päämäärästä ja sen saavuttamisen mahdollisuuksista nousee esiin asioita, joita toimija ei alussa osannut ottaa huomioon. (Hallamaa, 2017, s. 41–42.)

4.4 Vammaisten ihmisten osallisuus

Vammaisilla henkilöillä on oikeus osallistua yhteiskuntaan ja itseään koskevaan päätöksentekoon. Suomi on sitoutunut vammaissopimuksen kautta siihen, että kaikissa vammaisia henkilöitä koskevassa päätöksenteossa on neuvoteltava tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa. Yksi sopimuksen periaatteita on yksilöiden täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan.

Osallisuus edellyttää, että ihmisellä on käytössään riittävät aineelliset resurssit, että hän on toimijana omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa ja että hänellä on sosiaalisesti tärkeitä ja merkityksellisiä suhteita sekä jäsenyyttä erilaisissa ryhmissä. Osallisuus tarkoittaa jonkin yhteisön jäsenyyttä ja toimimista siten, että syntyy kokemus yhteisöön kuulumisesta. Osallisuus toteutuu vuorovaikutuksessa yksilön ja yhteisön välillä. (THL, vammaisten ihmisten osallisuus.)

Toteutettaessa sosiaalihuoltoa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide sekä asiakkaan etu. Asiakkaalla on oltava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja totuttamiseen. Vammaisen henkilön osallistumiseen ja osallisuuteen vaikuttavat mm. asiakastapaamisten esteettömyys ja soveltuvuus ja tarvittava kommunikaation ja päätöksenteon tuki. Keskeistä osallistumisen ja osallisuuden kannalta on, että vammaisen henkilön mielipiteet tulevat kuulluksi. Osallistumista ja osallisuutta tulee tukea vammaisen henkilön kielellisen ja kulttuurisen taustan edellyttämällä tavalla. (THL, vammaisten ihmisten osallisuus.)

4.5 Asukas- ja asiakasosallisuus

Maakunnan ja kunnan tehtävänä on edistää asukkaisen osallistumisen mahdollisuuksia ja vaikuttaa maakunnan tai kunnan toimintaan. Asiakasosallisuudella tarkoitetaan palvelujen käyttäjien osallistumista palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen, tuottamiseen ja arviointiin. Kun asiakkaat osallistuvat palveluiden kehittämiseen, saadaan laadukkaampia ja paremmin tarpeita vastaavia palveluita. Asukasosallisuudella tarkoitetaan asukkaiden oikeutta osallistua alueensa päätöksentekoon ja palveluihin. Asukkaalla on myös oikeus saada tietoa vaikuttamismahdollisuuksistaan. Asiakkaan osallisuus palveluissa tarkoittaa palvelunkäyttäjän oikeutta tulla kuulluksi ja sopia omista palveluistaan yhdessä ammattihenkilöstön kanssa. Osallistamalla asiakkaat palveluiden kehittämiseen voidaan tuottaa tarpeita vastaavia ja asiakaslähtöisiä palveluja. Lisäksi asiakkaat voivat ideoida tai osallistua palvelujen toteuttamiseen ja tuottamiseen ja arvioida toimintoja tai palveluita. (THL, asukas- ja asiakasosallisuus.)

YK:n vammaissopimuksen yhtenä lähtökohtana on, että vammaisella henkilöllä tulisi olla mahdollisuus osallistua aktiivisesti päätöksentekoprosesseihin – myös itseään koskeviin. Vammaissosiaalityössä käyttöön otetut asiakasosallisuusryhmät pyrkivät vastaamaan vammaisten ihmisten osallisuuden palvelukäytännöissä ja niiden kehittämisessä. Osallisuusryhmissä asiakkaat itse kertovat miten palvelujen asiakaslähtöisyyttä, vaikuttavuutta ja laatua voitaisiin parantaa. (THL, vammaisten ihmisten osallisuus). Asiakkaan osallisuus on sosiaalityön keskeinen lähtökohta, toimintatapa ja tavoite. Osallisuus ei ole itsestäänselvyys, toteutuakseen asiakkaan osallisuus vaatii

sekä sosiaalityön että palvelujärjestelmää edustavien organisaatioiden tietoista ponnistelua. (Heini ym., 2019, s. 9.)

Hyvinvointivaltion kehitys on ajautunut kohti managerialismia, tilaajat ja tuottajat ratkaisevat hyvän palvelun sisällön ja toteuttamistavan. Tämä on johtanut siihen, että palveluita tuotetaan tilaajien ja tuottajien ehdoilla. Malli on kustannustehokas, mutta ei välttämättä vastaa asiakkaiden tarpeisiin. Palveluita tuotetaan asiakkaille, joten on erikoista, että heitä ei huomioida niiden suunnittelussa, toteutuksessa ja kehittämisessä. Palvelujärjestelmän kehittäminen on vaikeaa, jos sitä ei tehdä yhteistyössä kaikkien asianomaisten kanssa. (Toikko, 2011, s. 105.) Asiakkuudessa on kyse aktiivisesta toiminnasta, jolla pyritään kiinnittymään yhteiskuntaan ja vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteisiin. Kun asiakaslähtöinen toimintatapa kohdistuu yksittäiseen asiakkaaseen, palvelunkäyttäjän näkökulma korostaa kollektiivista toimintatapaa ja asiakas ei edusta vain omaa kokemustaan vaan koko asiakasryhmän kokemusta. (Toikko, 2012, s. 121–123.)

Sosiaalityössä on usein koettu riittäväksi, että ammattilaiset pyrkivät itse ymmärtämään asiakkaan tarpeet ja toiveet. Tällöin pyritään ulkoapäin ymmärtämään palvelunkäyttäjän maailmaa. Näkemyksiä voidaan selvittää haastattelujen, keskustelujen ja eri foorumien avulla. Asiakkaan näkemysten ymmärtämisen oletetaan ohjaavan palveluiden kehittämistä. Asiakkaat jäävät kuitenkin helposti passiiviseen asemaan, eivätkä osallistu varsinaiseen kehittämistoimintaan. Asiakkaat voivat saada rajoitun osallistumisoikeuden, jolloin he voivat osallistua ennalta asetettujen teemojen käsittelyyn, mutta eivät organisaation prosessien ohjaamiseen. Parhaimmillaan asiakkaat saavat tasavertaisen osallistumisoikeuden, eikä tavoitteita ole määritelty etukäteen. (Toikko, 2011, s. 107–108.) Asiakas on elämänsä kontrolloitavuudesta huolimatta aina asemassa, joka saattaa keikauttaa työntekijän palliltaan. Asiakkaalla on oikeus valvoa, että häneen kohdistuva toiminta on korrektia ja oikeus vaatia asianmukaista hoitoa. Lisäksi lähiomaiset valvovat asiantuntijoiden toimintaa omaistensa puolesta. (Eriksson, 2008, s. 174.)

Osallistumisen käsite on saanut kritiikkiä siksi, että se sisältää ajatuksen osallistamisesta, jolloin osallistumisprosessi käynnistetään ulkopuolisen toimesta. Osallistaminen viittaa siihen, etteivät asiakkaat ole osallistumisen subjekteja. Asiakkaat ohjataan

osallistumaan. Käsite saattaa pitää sisällään ajatuksen, jossa innostaja yllyttää kansalaisia harkitsemattomaan toimintaan. (Bäcklund & Kanninen 1999.)

Usein asiakkaiden osallistuminen suunnataan ainoastaan vertaistoimintaan. Yksilöllinen kokemus jalostuu yhteisten keskustelujen ja jakamisen kautta. Yksilöllisestä tiedosta muodostuu sosiaalista tietoa, mikä on keskeinen edellytys asiantuntijuudelle. Vaarana kuitenkin on, ettei tieto tavoita palvelujärjestelmää ja sen ammattilaisia. Kokemusasiantuntijoiden ja ammatillisten asiantuntijoiden keskinäinen vuorovaikutus nousee keskiöön. Kokemusasiantuntijuuden tuoma tieto henkilökohtaisesta kokemuksesta rakentuu samassa asemassa olevien kanssa sosiaalisissa prosesseissa. Tavoitteena on kuitenkin vuorovaikutus ammattilaisten kanssa. Kokemustieto ammattilaisen tiedon rinnalla on keskeinen palvelujärjestelmänkehittämisen elementti. Parhaimmillaan asiakkaiden osallistuminen muokkaa uudenlaista toimintakulttuuria. (Toikko, 2011, s. 113.) Osallisuuden arviointi on haasteellista. On helpompi arvioida kokemuksia ja merkityksiä, mutta se missä määrin asiakkaan ääni tulee huomioitua palvelujen kehittämisessä, on vaikea arvioida. Asiakkaan ääni voi jäädä pelkäksi muodollisuudeksi. Osallisuus toteutuu vahvimmin prosesseissa, joissa asiakas osallistuu konkreettisesti ja tasavertaisesti muiden toimijoiden kanssa eri työvaiheisiin ja pystyy heti näkemään oman vaikutuksensa prosessiin. Tällöin osallisuus ja osallistuminen toteutuvat parhaiten. (Koivisto ym., 2018, s. 22.)

Laitostuminen ei vaadi laitosta, vaan kotonakin voi laitostua. Jos työntekijöiden toimintatavat määräävät päiväjärjestyksen, oma koti voi muuttua laitokseksi. Jos nuori ei ole aiemmin joutunut miettimään mitä itse haluaa, eikä ole joutunut ilmaisemaan omaa tahtoaan itseään koskevissa asioissa, tarvitsee hän paljon tukea arjen päätöksentekotilanteissa. Lapsuuskodin turvallisten jäsenten luomien rutiinien katoaminen voi olla nuorelle pelottavaa ja ahdistavaa. Usein työntekijät tai vanhemmat päättävät nuoren puolesta ja kantavat vastuun hänen asioistaan. Sovitut aikataulut ja selkeät raamit on oltava olemassa arjen sujuvuuden varmistamiseksi, mutta nämä systeemit voivat muuttua itse tarkoitukseksi. (Lampinen, 2007, s. 192–193.)

4.6 Yhteisöllisyys

Yhteisön kehityksen tukeminen on erityisesti laitoksissa asuvien ihmisten kanssa tehtävän työn perusehtoja. Ihmisten väliset sosiaaliset suhteet ovat moninaisia ja saattavat sisältää myös kateutta, vihamielisyyttä ja katkeruutta. Aito yhteisö ei synny itsestään, vaan vaatii pohjakseen kasvun prosessin ihmisen normaalin kehityskaaren ja sen mahdollisuuksiin liittyvien etappien kautta. On oleellista ymmärtää, että yhteisöllisyyteen kasvun prosessin ydinkysymys on persoonaksi kasvun tukeminen. Jokaiseen ihmiseen uskotaan arvokkaana persoonana, olentona, joka haluaa antaa itsestään parasta. Persoonan kasvattaminen ei tarkoita ulkoapäin määrättyyn malliin ohjaamista, vaan itsenäisen ja vapaan persoonan ”herättämistä”. Samalla ihmistä autetaan aidosti liittymään omaan yhteisöönsä. Ihmisen tulisi päästä riittävästi toteuttamaan itseään itselleen merkityksellisellä tavalla. Yksilöllisen persoonallistavan kasvatuksen tavoite on laajentaa elämän ja toiminnan aluetta ja vahvistaa hänen autonomiaansa. Yhteisöllisen tukemisen päätavoite taas on auttaa ihmistä liittymään omaan yhteisöönsä ja yhteiskuntaan. Kaikessa pedagogisessa tukemisessa on siis kyse aina persoonallisesta ja yhteisöllisestä näkökannasta. (Kurki, 2007, s. 40–44.)

Lapsena ihminen omaksuu lähiyhteisönsä kielen, arvot, tavat ja tottumukset. Nuoruudessa hän tekee niistä oman persoonallisen muunnelmansa ottamalla vaikutteita joistain toisista kohtaamistaan yhteisöistä tai alakulttuureista. Näin mahdollistuu osittainen itsenäistyminen perheestä. Jäsenyys yhteisössä toteutuu vuorovaikutuksessa toisten yhteisön jäsenten kanssa. Aikaisemmin yhteisöllä oli suuri määräysvalta jäsentensä elämässä. Vaikka modernin yhteiskunnan myötä huolenpito-yhteisöjen merkitys on vähentynyt ja muuttunut, yksilön kannalta yhteisön merkitys ei ole vähentynyt. Edelleen ihminen tarvitsee yhteisön arvostuksen kokeakseen elämänsä merkitykselliseksi. Nykyään yhteisöt toimivat yksilöiden varassa ja ottavat huomioon heidän tarpeensa. Yhteisöön voi kuulua vaikei toimisikaan siinä kovin aktiivisesti. Yhteisö voi olla yksilölle tärkeä, vaikei hän olisikaan usein vuorovaikutuksessa sen muiden jäsenten kanssa. Yhteenkuuluvuuden tunne vahvistuu kuitenkin konkreettisessa toiminnassa. Syvempi kokemus yhteisöön kuulumisesta rakentuu yhteisön tavoitteen tärkeydestä, yhteisön jäsenten merkityksestä ja omasta osallistumisesta. (Kopakkala, 2011, s. 30–31.)

Yhteisöllisyydelle tyypillistä on, että arkielämä nivoutuu yhteiselämän pelisääntöihin. Pelisäännöissä on elementtejä yhdessä sovitusta säännöistä ja erilaisista jännitteistä, joiden mukaan tilannekohtaiset valta-asetelmat muodostuvat. Näillä yhteisöllisillä mekanismeilla on valta muokata niin kollektiivisia ja institutionaalisia identiteettejä kuin yksilöllisiä elämäkäytäntöjä. (Eriksson, 2008, s. 116–118.)

5 KEHITTÄMISTYÖN TOTEUTUS

5.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimus oli laadullinen tutkimus ja lähestymistapa oli toimintatutkimuksellinen. Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa haastateltiin tulevia asukkaita ja selvitettiin osallisuuden merkitystä heille juuri tässä elämänvaiheessa. Tuotettu haastatteluaineisto analysoitiin ja tuotiin työväliseksi henkilökunnan osuuteen. Kyseessä on uusi, vasta perustamisvaiheessa oleva yksikkö, joten henkilökunta ei vielä tuntenut asukkaita ja heidän mieltymyksiään.

Toimintatutkimus ei ole varsinainen tutkimusmenetelmä, vaan lähestymistapa, jossa yhdistetään käytännön kehittämistyö ja tutkimus. Kun perinteisesti tutkimusta ohjaa teoreettinen intressi: miten asiat ovat, toimintatutkimusta ohjaa käytännön intressi, miten asiat voisi tehdä paremmin. Toimintatutkimuksella pyritään löytämään tietoa, joka palvelee käytänteiden kehittämistä. Tiedon löytämiseksi voidaan käyttää erilaisia tutkimusmenetelmiä. (Heikkinen, 2007, 215.) Tutkija ei ole ulkopuolinen, vaan osallistuu aktiivisesti tehden muutokseen tähtääviä interventioita. Toiminta tässä yhteydessä viittaa ihmisten toimintaan toisten ihmisten kanssa. Toimintatutkimuksen kiinnostuksen kohde on ihmisten yhteistoiminta ja kyseessä on sosiaalinen prosessi. Toimintatutkimuksessa teoriaa ja käytäntöä käsitellään saman asian eri puolina. (Heikkinen, 2018, s. 216.)

Toimintatutkimukselle on olennaista, että haetaan käytäntöön sovellettavaa ja hyödynnettävää tietoa käytänteiden kehittämiseksi. Tavallisesti tutkimuksella selvitetään, kuinka asiat ovat. Toimintatutkimuksen avulla pyritään selvittämään, kuinka asioiden tulisi olla. Tutkimuksen kannalta merkityksellisen taustamateriaalin avulla kartoitetaan systemaattisen kirjallisuuskatsauksen avulla. Tässä tutkimuksellisessa viitekehyksessä katsaus aiempaan tutkimukseen sekä teorioihin, joiden avulla tutkittavaa ilmiötä lähestytään. Vähitellen tarkastelu kohdentuu siihen, mitä juuri tässä tutkimuksessa halutaan saada aikaan. Sen pohjalta muodostetaan tutkimustehtävä ja tutkimusongelmat. Aineisto keräämisen ja analysoinnin jälkeen edetään pohdintaan ja johtopäätöksiin. (Heikkinen, 2018, s. 220.)

Eri toimintatutkimuksia yhdistävät piirteet ovat käytäntöihin suuntautuminen, muutokseen pyrkiminen ja tutkittavien osallistuminen. Yhdistävistä piirteistä huolimatta, tutkimukseen voi sisältyä hyvinkin erilaisia teorioita, tutkimuksen kohteita ja kysymysten asettelua. Ei ole kyse mistään koulukunnasta, vaan erityisestä tavasta hahmottaa tutkimuksen ja tutkittavan todellisuuden välinen suhde. Mikä tahansa ihmiselämään liittyvä piirre voi olla tutkimuksen kohteena. Olennaista on tuottaa tietoa ja pyrkiä tutkimuksen avulla mahdollisimman reaaliaikaisesti erilaisten asiantilojen muutokseen edistämällä ja parantamalla niitä tavalla tai toisella. (Kuula, 2000, s. 10–11.)

Kehittämistoiminta on sosiaalinen prosessi, joka edellyttää ihmisten aktiivista osallistumista ja vuorovaikutusta. Asiakkaiden, työntekijöiden ja sidosryhmien osallistumisesta on monella tapaa hyötyä kehittämistoiminnassa. Osallistamalla varmistetaan eri tahojen tarpeiden ja intressien huomioiminen parhaalla mahdollisella tavalla ja lisätään yhteistyökumppanien sitoutumista kehittämiseen. Kehittämisellä on aina tietty intressi, joten käsitys osallisuudesta ja osallistumisesta vaikuttavat toiminnan luonteeseen. Kehittäjät osallistuvat käytännön toimintaan, mutta toimijat osallistuvat myös kehittämiseen. Käyttäjien ja toimijoiden osallistuminen rakentuu dialogin pohjalle. (Toikko & Rantanen, 2009, s. 90–92.)

Yhteisöperustaisessa toimintatutkimuksessa (community-based action research) osallistavuun ymmärretään siten, että mahdollisimman moni yhteisön jäsen osallistuu aktiivisesti tutkimukseen ja kehittämiseen. Jäsenet osallistuvat tutkimuksen suunnitteluun, aineiston keruuseen sekä tulkintojen ja päätelmien tekemiseen. Osallistavuus on aktiivista osallistumista tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin. Se on avointa dialogia tutkijoiden ja käytännön toimijoiden kesken ja sillä pyritään edistämään eri osapuolten välistä vuorovaikutusta toiminnan kehittämiseksi. (Heikkinen, 2007, s. 32–33.)

Kehittäminen tähtää muutokseen, joka tavoittelee parempaa tai tehokkaampaa kuin aiemmat toimintatavat tai -rakenteet. Kehittämistoiminta voi kohdistua yksittäisiin työntekijöihin ja heidän ammatilliseen osaamiseensa, jolloin tavoitellaan muutosta työnteon tavoissa tai menetelmissä. Tavoitteisiin voidaan pyrkiä koulutuksellisilla interventioilla tai kehittäminen voi kohdistua rakenteisiin ja prosesseihin. (Toikko & Rantanen, 2009, s. 16.) Tutkimuksessa on perinteisesti pyritty objektiiviseen tietoon,

jolloin tutkija tulkitsee kohdetta tietyn välimatkan päästä. Toimintatutkimuksessa asetelma kääntyy pääläelleen: tutkija on mukana yhteisössä, jota hän tutkii. Prosessin yhteisöllisyyttä on pidetty eräänä toimintatutkimuksen keskeisenä piirteenä. (Heikkinen, 2018, s. 225–226.)

Toimintatutkimuksellista lähestymistapaa on kuvattu myös käsiteellä tutkimuksellinen kehittämistoiminta, joka on otettu tutkimukselliseksi viitekehykseksi erityisesti ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä. Kehittäminen on konkreettista toimintaa, jolla tähdätään selkeästi määritellyn tavoitteen saavuttamiseen. Kehittämisen laajaa kokonaisuutta voidaan jäsentää kuuden sanaparin avulla. *Toimintatavan vai toimintarakenteen kehittäminen?* Toimintatapaa koskeva kehittäminen voi kohdistua vain yhden työntekijän työskentelyn kehittämiseen, mutta sillä voidaan tarkoittaa myös koko organisaation yhteisen toimintatavan selkeyttämistä. Toisaalta kehittämisellä voidaan tarkoittaa rakenteellisia uudistuksia, jolloin palvelurakennetta uudistetaan yhdistämällä eri organisaatioita tai luomalla kokonaan uusia. *Rajatut yksikkökohtaiset uudistukset vai laaja-alaiset reformit?* Uudistukset voivat kohdistua yhteen paikallisorganisaatioon tai sen osaan, esimerkiksi päiväkodin toimintatavan uudistamiseen. Laajat reformit voivat tarkoittaa uuden palvelurakenteen käyttöönottoa, aluekehittämistä tai vaikkapa asuinalueen kehittämistä. *Ulkoapäin määritelty tavoite vai toimijoiden itsensä määrittelemä tavoite?* Huomattavassa osassa kehittämistä tavoite määritellään ylhäältäpäin. Kun toimijat itse määrittelevät kehittämisen ja etenevät vaiheittain yhdessä toimijalähtöisesti, kehittämisprosessi rakentuu avoimessa ympäristössä. *Hankeperustainen vai jatkuva kehittäminen?* Usein kehittämisellä tarkoitetaan hankeperusteista toimintaa. Hankkeessa on tietty ajallinen jatkumo, asetetut tavoitteet ja määritellyt toimintatavat. Kehittäminen voi tarkoittaa myös jatkuvaa toimintaa, jolloin kehittämistyö on osa organisaation perustoimintaa, joka usein rytmittyy tiettyihin jaksoihin. *Innovaatio vai diffuusio?* kehittämistoiminta voi olla uuden idean keksimistä tai sen levittämistä. *Sisäinen kehittäminen vai toimitusprojekti?* Kehittämistoiminta voi olla organisaation sisäistä kehittämistä tai projekti, joka suunnataan ulkopuoliselle asiakkaalle. Kehittämistoiminta voi tavoitella samaan aikaan moninaisia muutoksia ja edellä kuvatut kehittämistoiminnan luonnehdinnat ovat viitteellisiä. Kehittäminen on ennen kaikkea korjaamista, parantamista ja edistämistä ja se tähtää uuden taidon ja tiedon siirtoon. Samaan aikaan voi olla käynnissä erilaisia eri tavoitteisiin tähtäviä kehittämistoimenpiteitä. (Toikko & Rantanen, 2009, s. 14–16.)

Toikon ja Rantasen (2009, s.93) mukaan kehittämisellä tavoitellaan muutosta ja on tärkeää kysyä, kenen intressiä kehittäminen palvelee. Palveluja kehitettäessä voidaan kysyä, miten palvelua tuotetaan tehokkaammin tai laadukkaammin. Olemassa olevat palvelurakenteet ja niiden taustalla vaikuttavat valtarakenteet voidaan kyseenalaistaa. Voidaan myös kysyä vastaako palvelu palvelun käyttäjien tarpeita ja miten palveluita voitaisiin kehittää palvelun käyttäjien ehdoilla. Tutkimuksellisen ja osallistavan tutkimuksen keskeinen tunnusmerkki on kriittisyys. Kriittisellä kehittämisen tavoitteena on purkaa vallitsevia totuuksia ja antaa ääni toimijoille ja osallisille.

5.2 Kehittämistehtävän ja tarkoituksen määrittely

Kehittämistehtävän tarkoituksena oli rakentaa toimintaansa aloittavaan palvelukoti Mutteriin asiakkaan osallisuutta lisäävä toimintamalli. Kehittämistehtävässä hyödynnettiin asiakkaiden kokemuksia ja mielipiteitä ja tuotiin ne henkilökunnan työvälineeksi toiminnan suunnitteluun. Toimintamalli rakennettiin keräämällä tietoa asiakailta muuttovalmennuksessa ja henkilökohtaisilla haastatteluilla ja laatimalla niiden pohjalta konkreettinen luettelo osallistavista työmenetelmistä. Sekä asiakkaat että henkilökunta osallistuivat aktiivisesti kehittämistehtävän eri vaiheisiin. Keskeistä tehtävässä oli luoda henkilökunnan kesken yhteistä ymmärrystä siitä, mitä osallisuus tarkoittaa ja herättää keskustelua osallisuuden merkityksestä asiakkaalle.

5.3 Suunnitteluvaiheen menetelmät ja prosessi

Opinnäytetyön suunnittelu alkoi yhteisellä ideoinnilla kuntoutusohjaajan kanssa. Yhteinen tavoite määrittyi nopeasti ja lukuisia käytettäviä menetelmiä nousi keskusteluun. Suunnittelussa oli otettava huomioon sekä ryhmän että henkilöstön pieni koko. Kaikki esille tulleet menetelmät eivät olleet sovellettavissa näin pienessä ryhmässä. Suunnitteluvaiheessa luotiin myös alustava aikataulu, mutta menetelmien käyttöä ei haluttu lyödä lukkoon lopullisesti. Sovittiin, että eri menetelmiä käytetään niin paljon, että haluttu tiedon taso on saavutettu. Oli erittäin vaikeaa arvioida etukäteen miten helppoa tai vaikeaa ilmaisu ja tiedon tuottaminen on ryhmän jäsenille.

Muuttovalmennuksen suunnittelussa hyödynnettiin Kehitysvammaisten Palvelusäätiön Muuttokurssi- kouluttajan käsikirjaa. Käsikirja sisältää ohjelmarungon sekä vinkkejä ja ohjeita huomioonotettavista seikoista kehitysvammaisten kanssa työskennellessä. Materiaalipaketissa käsitellään kehitysvammaisten ja heidän läheistensä toivomia asioita. (Rikkinen & Kosola). Aikataulun vuoksi muuttovalmennus päätettiin tiivistää kahdeksaan kokoontumiskertaan ja suunnitella lopussa lisää kertoja, jos aiheiden käsittely jäisi kesken.

Haastattelurunkoa suunnitellessa käytettiin apuna Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan (KVANK) asumisen arvioinnin ja kehittämisen laatukriteerejä. Laatukriteerien rinnalla haastattelurungossa kulki koko ajan tuen tarve ja osallisuus.

Suunnitteluvaiheessa tutustuttiin myös laajasti aiheen kirjallisuuteen ja tutkimukseen ja koottiin opinnäytetyöhön teoriapohja kehitysvammaisuudesta, kehitysvammaisten asumisesta ja osallisuudesta.

5.4 Toteutusvaiheen menetelmät ja prosessi

5.4.1 Muuttovalmennus

Opinnäytetyön toteutus aloitettiin ryhmämuotoisella muuttovalmennuksella, johon kaikki viisi tulevaa asiakasta osallistuivat. Ryhmä kokoontui kahdeksan kertaa ja jokaisella kokoontumiskerralla oli oma teemansa. Kukin kokoontuminen kesti puoli-toista tuntia. Ryhmätapaaminen alkoi aina fiiliskorteilla ja työskentely koostui keskustelusta, asumiseen liittyvistä videoista sekä erilaisista tehtävistä ja jokaisella kokoontumiskerralla tarjottiin myös kahvit.

Kokoontumiskertojen aiheena olivat:

1. Tutustuminen.
2. Työhaastattelut. Tuen tarve.
3. Aikuisuus
4. Verkostot
5. Muutto, oma koti ja hankinnat

6. Unelmat ja haaveet
7. Unelmat ja haaveet
8. Juhlat

Osallistuminen yhteiseen keskusteluun vaihteli osallistujien kesken, mutta yhteisenä piirteenä kaikilla voitiin nähdä aito kiinnostus tulevaa asumismuotoa ja asuinkumppaneita kohtaan. Mukana oli henkilöitä, joilla oli jo kokemusta itsenäisestä asumisesta sekä henkilöitä, jotka muuttovalmennuksen aikana asuivat vielä lapsuudenkodeissaan. Kokeneemmat itsenäiset asuja toimivat kokemusasiantuntijoina ja saivat kertoa vasta muuttoa suunnitteleville omista toimintatavoistaan ja kokemuksistaan. Erilaisesta lähestymistavasta huolimatta ryhmä toimi hyvin, eikä suurempia ristiriitoja syntynyt. Osallistujien itseilmaisukyvyssä oli kuitenkin suuria vaihteluja. Osa ilmaisi itseään innokkaasti ja avoimesti, kun toisilta mielipidettä piti kysyä erikseen tai mielipide jäi ilmaisematta. Haluttua tietoa syntyi keskustelun ja tehtävien lomassa ja opinnäytetyön tekijä kirjasi tiedot ylös. Yhteisen keskustelun tuloksia kerättiin myös fläppitaululle kaikkien nähtäväksi. Asiakkaat osallistuivat ryhmään innokkaasti, eikä poissaoloja ollut. Kokoontumisten arvioinnissa käytettiin hymiölomaketta, jossa valittavana oli viisi eri vaihtoehtoa. Jos hymiöpalautteet muutetaan numeeriseen muotoon asteikolla 1-5, keskiarvo palautteessa oli 4,7.

5.4.2 Työhaastattelut

Muuttovalmennuksessa osallistujat saivat kertoa, millaisia toiveita heillä oli tulevan asumispalveluyksikön henkilökunnan suhteen. Tärkeinä ominaisuuksina pidettiin huumorintajua ja halukkuutta osallistua arjen askareissa auttamiseen. Nuorten miespuolisten asiakkaiden toiveena oli, että ohjaajat olisivat naisia, mutta kun asiasta keskusteltiin enemmän, todettiin pian, että sukupuolta tärkeämpänä ominaisuutena oli kuitenkin henkilön muut ominaisuudet. Osallistujat laativat yhdessä työhaastattelukysymykset ja valitsivat keskuudestaan edustajan haastatteluihin. Valinta tehtiin halukkaiden kesken äänestämällä. Haastattelut toteutettiin toimintakeskuksessa, jossa valittu asiakasedustaja oli päivittäin paikalla. Näin haastattelut saatiin toteutettua

sujuvasti niin, että asiakasedustaja osallistui haastatteluun vain oman osuutensa ajan. Kokemus haastattelusta oli kaikille positiivinen. Kaikki hakijakandidaatit olivat asiakashaastattelijan mielestä sopivia, eikä hän osannut sanoa kuka hakijoista olisi valittava. Asiakkaan ääni tuli kuitenkin kuuluviin ja haastatteluun osallistunut nuori koki osallisuutta valintaan. Samalla haastattelijat saivat arvokasta tietoa siitä, miten työnhakija kohtaa asiakkaan ja millaisena keskinäinen vuorovaikutus näyttäytyy.

5.4.3 Haastattelut

Suostumukset haastatteluihin kysyttiin sekä asiakkailta että heidän omaisiltaan. Omaisille soitettiin ja kerrottiin kehittämistehtävästä ja sen tavoitteista. Haastateltaville tutkimuksesta kerrottiin kasvotusten, selitettiin työn tarkoitus, kerrottiin että osallistuminen on vapaaehtoista sekä varmistettiin että asiakas ymmärtää mihin on lupautumassa. Kaikki asiakkaat halusivat osallistua haastatteluun ja omaisilta saatu palaute oli erittäin positiivista. Ennen haastattelua haastateltavat ja omaiset allekirjoittivat suostumuslomakkeen. Yksilöhaastattelut suoritettiin toimintakeskuksessa asiakkaalle tutussa ympäristössä, yksi haastattelu suoritettiin asiakkaan kotona. Haastattelut toteutettiin maaliskuun ja huhtikuun 2022 aikana.

Haastattelun etuna oli, että kysymykset voitiin esittää siinä järjestyksessä, jossa keskustelu luontevasti eteni. Voitiin pysähtyä keskustelemaan pidempään asiakkaalle tärkeistä asioista ja jättää vähemmälle huomiolle ne, josta keskustelua ei syntynyt. Haastattelun aikana pidettiin myös taukoja asiakkaan tarpeen mukaan ja keskusteltiin vapaasti myös muista asiakkaan esille nostamista asioista. Haastattelut kestivät puolesta tunnista tuntiin. Yhden haastateltavan kohdalla asiaa kertyi niin paljon, että haastattelu suoritettiin kahtena eri päivänä.

Kaikki haastateltavat osallistuivat haastatteluun mielellään ja näytti siltä, että he kokiivat tilanteen mielekkäänä mahdollisuutena saada yksilöllistä aikaa ja huomiota. Haastattelut nauhoitettiin ja samalla tehtiin muistiinpanoja esille nousseista asioista.

Haastatteluaineisto teemoiteltiin, jaettiin ylä- ja alakategorioihin ja aineistosta koottiin lyhyt yhteenveto. Yhteenvetoa käytettiin henkilökunnan koulutuksessa ja osallistavat työmenetelmät koottiin haastatteluista johdettujen teemojen ympärille.

5.4.4 Henkilökunnan koulutus – ja suunnittelupäivät

Henkilökunnan koulutukset järjestettiin toukokuussa kahtena iltapäivänä. Ensimmäinen koulutus aloitettiin kertomalla opinnäytetyöstä ja siihen asti toteutetuista työvaiheista. Aluksi keskusteltiin osallisuuteen liittyvistä käsitteistä ja määriteltiin niitä omin sanoin. Käsitteet olivat osallisuus, osallistuminen, osallistaminen ja toimijuus. Päivää jatkettiin lyhyellä luennolla osallisuuden teorioista ja jatkettiin käsitteiden määrittelyä kirjallisuuteen perustuen. Teoriaosuuden pohjaksi oli laadittu PowerPoint-esitys. Teoriaosuus sisälsi osallisuuden määrittelyn lisäksi ajatuksia osallisuuden merkityksestä erityisesti yhteisöllisyyden ja aikuiseksi kasvamisen näkökannalta. Haastattelujen tuloksista koottu yhteenveto esiteltiin henkilökunnalle ja pysähdyttiin yhdessä miettimään mitä haastateltavat haluavat kommentaillaan kertoa. Lopuksi jaettiin osallistavien toimintamallien suunnitteluun laadittu teemarunko etukäteen tutustuttavaksi. Henkilökunta täytti myös palautekyselyn, jonka pohjalta saatiin palautteen lisäksi uutta tietoa seuraavaa kertaa varten.

Henkilökunnan palautteen mukaan koulutus avasi ajattelutapaa ja toi uutta suhtautumista kehitysvammaisten ja ohjaajan väliseen kommunikointiin. Käsitteiden määrittäminen antoi pohdittavaa ja teoriaosuus kiteytti hyvin osallisuutta lisäävän toiminnan lähtökohdat ja periaatteet. Koulutus muistutti kasvun ja itsenäistymisen tukemisen merkitystä ohjauksessa ja tärkeää oli huomata, että aito osallisuus on sekä itsenäisen persoonan kehittymistä, että yhteisöllisyyttä. Palautteen mukaan koulutus toi uutta ajattelua myös itsemääräämisoikeuteen liittyvissä asioissa ja selvensi osallistumisen ja osallisuuden eroja. Tulevaisuudessa henkilökunta aikoo kokeilla erilaisia lähestymistapoja, kiinnittää huomiota vuorovaikutuksen syntymiseen ja kehittymiseen sekä huomioida yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden asiakkaaseen vaikuttavana kokonaisuutena. Henkilökunta toivoo lisää perehdytystä, ohjaajien keskinäistä tukea sekä tunnetta yhteenkuulumisesta.

Toisena koulutuspäivänä käytiin läpi viime kerralla mieleen jääneitä asioita ja sovittiin työskentelyn etenemisestä. Työ eteni teemarungon mukaisesti ja henkilökunta lähti miettimään osallisuutta lisääviä toimintamalleja ja millä keinoilla niitä konkreettisesti voitaisiin toteuttaa. Työskentely oli aluksi haastavaa ja eteni hitaasti. Palvelukoti Mutteri on vasta tiensä alussa, eivätkä henkilökunnan jäsenet tunne toisiaan hyvin. Myös käsitys työstä ja työn sisällöstä on vielä epäselvää, koska valmista toimintamallia ei ole, kokonaisuutta aletaan vasta luomaan. Työskentely eteni rönsyilevän keskustelun kautta ja välillä piti palauttaa fokus päivän aiheeseen. Henkilökunta oli lopulta hyvin mukana keskustelussa ja tulokseksi saatiin kattava työmenetelmien kokonaisuus.

6 KEHITTÄMISTYÖN TULOKSET

6.1 Haastattelujen tulokset

Haastattelut ja niiden tulokset olivat tärkeä osa kehittämistyötä. Kehittämistyöhön osallistuvat asiakkaat saivat osallisuuden kokemuksen päästessään kertomaan ajatuksiaan ja samalla työryhmä sai tärkeää tietoa työnsä pohjaksi. Haastattelun tuloksista syntynyt tieto ja ymmärrys heijastuivat syntyneeseen lopputulokseen.

6.1.1 Asumiseen liittyvät toiveet

” Sänky, lakanat, vaatteet, sukat, levyt ja kaikki mitä tulee mun huusholliin. Tv, kännykkä ja dvd, sillä ilman niitä mun elämä on tylsää.”

Tärkeäksi omassa kodissa haastateltavat mainitsevat lähinnä konkreettisia asioita, kuten huonekalut ja niiden sijoittaminen, tv ja puhelin, omat vaatteet ja itselle tärkeät tavarat ja esineet. Jotkut haastateltavat laativat pitkän listan tärkeistä tavaroista, kun taas osa mainitsee, että asioita on paljon, mutta ei osaa luetella niitä tarkemmin. Keskusteluun nousee myös kodin puhtauteen ja siisteyteen liittyviä asioita. Osalle on tärkeää siivota usein ja huolehtia kodin perusasioista. Tärkeäksi tekijäksi omaan kotiin liittyen mainitaan myös hiljaisuus ja rauha sekä se, että kotona oleminen on kivaa.

Haastateltavat kertovat tarvitsevansa tukea ihan tavallisissa arjen asioissa kuten kaupassa käynnissä, kauppalistan laatimisessa, siivoamisessa ja kodinkoneiden käyttämisessä ja vaatehankinnoissa. Tukea tarvitaan myös laskujen maksamisessa ja tietotekniikkaan liittyvissä asioissa, kellon käytössä ja aamuherätyksissä. Auttajaksi tukea tarvittaessa haastateltavat mainitsevat omat vanhemmat, useimmiten äidin. Kaikki kuitenkin ymmärtävät, että jatkossa tuki tulee enemmän palvelukodin henkilökunnalta.

He toivovat myös, että ohjaajat ovat mukana vapaa-ajanvietossa, auttavat aikatauluissa, raha-asioiden hoitamisessa ja siinä, että rahat riittäisivät tarvittaviin hankintoihin. Ruuanlaitossa haastateltavat eivät koe tarvitsevansa apua, vaikkakin ruuanlaitto yhteisenä toimintana on monen mielestä mieleinen ajatus. Käsitukset omista taidosta

saattavat olla kuitenkin vielä epärealistiset, koska kokemusta itsenäisestä asumisesta ja sen tuomista haasteista ja velvollisuuksista ei kaikilla vielä ole. Haastateltavat pitävät myös tärkeänä, että Mutteriin luodaan yhteiset säännöt. Säännöissä olisi heidän mielestään hyvä mainita voiko mennä toisen luokse kylään, milloin yhteistiloissa valitsee hiljaisuus ja milloin on nukkumaanmeno-aika. Toive nukkumaanmenoajasta on ristiriidassa sen kanssa, että kaikki haastateltavat halusivat päättää itse mihin aikaan menevät nukkumaan.

Haastateltavat haluavat tehdä asioita myös kodin ulkopuolella. He kertovat omista harrastuksistaan, vapaa-ajan vietostaan ja mielenkiinnon kohteistaan. Yhteisinä tekijöinä mainitaan toimintakeskuksessa käynti, kauppa-asiointi, ostoksilla käynti ja vaatteiden hankinta, uimahalli ja kuntosali sekä lenkkeily ohjaajan kanssa.

6.1.2 Osallisuutta tukevat ja edistävät asiat

”Että voi olla niinku aikuiset. Kuunnella musiikkia, keittää kahvia ja päättää millon alkaa tekemään tai olla tekemättä.”

”No se, että mitä lounasta. Koska syödään ja minä päivänä syö mitäkin ja tehdä kauppalista. Voi syödä vaikka keskellä yötä.”

”Että jos on joku, että ei tiedä tarviiko mennä nukkuun vai eikö tarvi.”

Kukaan haastateltavista ei osaa määritellä osallisuutta käsitteenä, mutta he innostuvat kovasti, kun asiasta keskustellaan. Omassa kodissaan haastateltaville on tärkeää saada päättää omista ruokailuajoistaan ja valita ruokansa itse. He kokevat tärkeäksi päättää nukkumaanmenoajoistaan, vaikka moni mainitsee tarvitsevansa apua siihen, ettei valvoisi liian myöhään. Heille on tärkeää myös saada valita mitä katsovat tv:stä ja päättää peli- ja tietokoneajasta. Myös vaatteiden valinta koetaan tärkeäksi, osa kuitenkin kokee, että tarvitsee valintaan tukea. He haluavat myös päättää siitä, kuka tulee kylään heidän kotiinsa.

Omista asioista päättäminen ja valintojen tekeminen mielletään osallisuudeksi, mutta osallisuus pitää sisällään paljon laajemman kokonaisuuden. Kaikkien haastateltavien vastauksissa korostui hyvin yksilökeskeinen ajattelu. Omista asioista päättämisen tärkeys on tyypillistä kaikille nuorille. Itsemääräämisoikeus ja tietoisuus omista oikeuksista alkaa pikkuhiljaa muodostumaan keskeisemmäksi. Syntymässä olevaa yhteisöä kukaan haastateltavista ei kuitenkaan maininnut, vaan asioita pohdittiin vain omasta näkökulmasta. Yksilöllisyys ja asiakaslähtöisyys ovatkin tärkeitä lähtökohtia osallisuuden toteutumiselle. Todellista osallisuutta syntyy kuitenkin yksilön valintojen lisäksi juuri osana yhteisöä. Yhteisöllisyys ja sopeutuminen elämään muiden kanssa tulee varmasti olemaan yksi uuden asumisyksikön suurimmista haasteista. Omien toiveiden, halujen ja vaatimusten yhteensovittaminen yhteisön toiveiden kanssa vaatii kompromisseja ja sovittelua. Osallisuuden tunne voi kuitenkin syntyä, vaikka oma ehdotus ei toteudu. Tärkeämpää on yhdessä neuvotellen löydetty ratkaisu, kunhan jokaisen ääni tulee kuulluksi.

Yksi tärkeistä esiin tulleista asioista on ruokailujen järjestäminen. Pienessä asumisyksikössä olisi helppoa järjestää yhteisruokailu valmistamalla ateriat vuorotellen. Tällöin asiakkaat eivät kuitenkaan voisi itse päättää, mitä syövät ja milloin syövät, vaan ruokailu olisi sidottu yhteisiin aikatauluihin ja ennalta päätettyihin ateriovaihtoehtoihin. Yksilölliset kauppalistat ja -käynnit, ruuan valmistaminen omissa asunnoissa ja henkilökunnan näihin tehtäviin antama tuki lisäävät osallisuutta ja antavat enemmän mahdollisuuksia tehdä omia valintoja ja päätöksiä. Kukapa meistä haluaisi, että joku muu kertoo, milloin kuuluu olla nälkä ja mitä aterialla tarjotaan.

6.1.3 Henkilökunnan merkitys osallisuuden toteutumisessa

”Ilman huumoria tää maailma olis tylsä. Huumoria saa olla aina.”

”Joka voi sanoa: mitä sää oot tänään tehny?”

”Että ne auttaa paljon.”

Haastateltavat toivovat henkilökunnalta ennen kaikkea huumorintajua. Aluksi erityisesti nuoret miehet kokivat, että ohjaajien pitäisi olla kauniita naisia. Keskustelun edetessä ohjaajan henkilökohtaiset ominaisuudet nousivat kuitenkin sukupuolta tärkeämmäksi. He odottavat henkilökunnalta huumorintajua ja vitsikkyyttä ja toivovat, että ohjaajat ovat rentoja, mukavia, kilttejä ja iloisia. He toivovat, että ohjaajilla on aikaa kuunnella, auttaa ja lohduttaa jos on surullinen. Haastateltavat mainitsevat paljon tavallisia arkisia asioita, joita haluaisivat tehdä yhdessä henkilökunnan kanssa. Lenkillä käynti, keskustelu, kirjastossa tai kuntosalilla käynti, siivous ja ruuanlaitto koetaan mielekkääksi yhdessä tekemiseksi. Kukaan haastateltavista ei mainitse yhteistä tekemistä muiden yksikössä asuvien kanssa, vaan toivovat nimenomaan kahdenkeskistä aikaa ohjaajan kanssa.

Osallisuutta käytetään usein osallistumisen synonyymina. Käsitteiden määrittelyminen on hankalaa sekä asiakkaille että asiantuntijoille. Kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat kasvaessaan keskimääräistä enemmän vanhempiensa tai hoitajiensa tukea. He eivät välttämättä osaa ilmaista tarpeitaan ja halujaan, eivätkä tunne kaikkia saatavilla olevia mahdollisuuksiaan. Usein he ovat tottuneet tekemään asioita niin kuin heitä on pyydetty tekemään ja valittavana on ollut ainoastaan valmiita, muiden hyväksi kokemaa vaihtoehtoja. Vaihtoehtojen esiintuominen ja kannustaminen uusien asioiden kokeilemiseen auttavat laajentamaan asiakkaiden kokemusmaailmaa ja edistävät osallisuutta. Tässä henkilökunnalla on keskeinen rooli. Usein toiminnan laatua arvioidaan monipuolisen toiminnan ja tapahtumien lukumäärän perusteella. Tällöin kuitenkin arvioidaan vain asiakkaiden osallistumista. Henkilökunnan tehtävä ei ole vain järjestää asiakkaille retkiä, harrastuksia ja tapahtumia, vaan ohjata asiakkaita suunnittelemaan ja järjestämään mieleistä tekemistä itse henkilökunnan avustamana. Retkien määrä ei ole laadun mittari, vaan tärkeämpiä osallisuutta edistäviä asioita voi tapahtua yhteisön sisällä näkymättä ulkopuolisille. Yhteisöllisyyttä tulee rakentaa pienin askelin ja kaikkien on tultava toimeen keskenään, mutta on myös tunnistettava yksilölliset tarpeet ja hyväksyttävä, että kaikki eivät pysty tai halua osallistua yhteiseen tekemiseen.

Asiakas-asiantuntija suhteessa on aina läsnä valtaa. Henkilökunta joutuu joskus rajoittamaan asiakkaan itsemääräämisoikeutta huolehtiessaan asiakkaan terveydestä ja turvallisuudesta. Erityisesti nuorten kohdalla asia nousee esille, kun nuori hakee rajojaan, irtaannuttuaan lapsuudenkotinsa totutuista tavoista. Hyvä vuorovaikutus on keskeinen

tekijä asiakkaan osallisuuden kokemuksessa näissä haastavissa tilanteissa. Kun vuorovaikutus toimii, asiakkaan on helpompi hyväksyä tehdyt ratkaisut.

Henkilökunnan aito kiinnostus ja vuorovaikutuksen merkitys tulivat esiin haastatte- luissa. Asiakkaat haluavat, että heiltä kysytään kuulumisia ja että henkilökunta on läsnä heidän arjessaan. Henkilökunnan kiinnostus ja läheisyys luovat turvallisuuden tunnetta. Poikkeuksiakin tietenkin on. Haasteelliseen tilanteeseen joudutaan, kun asia- kas ei haluaisi olla kenenkään kanssa tekemisissä. Tällöin henkilökunnan rooli on sie- dättää asiakasta omaan yhteisöön ja laajemmin koko yhteiskuntaan. Vaikka asiakaalle tulee suoda omaa rauhaa, yhteiskunnassa selviytyminen vaatii tiettyjä normeja ja taitoja, jotta rinnakkainelo on mahdollista ilman että asiakas aiheuttaa muille häiriötä.

6.1.4 Ihmissuhteet

Läheisiksi ihmissuhteiksi haastateltavat mainitsevat useimmiten omat vanhempansa ja sisaruksensa. Myös kuntoutusohjaaja ja toimintakeskuksen työntekijät mainitaan tärkeiksi henkilöiksi. Ystäviä haastateltavilla on vähän tai ei lainkaan. Haastateltavat eivät kuitenkaan tunne itseään yksinäiseksi. Vain yksi kertoo olevansa yksinäinen, mutta asiasta keskusteltaessa selviää, että yksinäisyys onkin hyvä ja tavoiteltava asia. Henkilö haluaa omaa rauhaa, eikä halua olla tekemisissä muiden ihmisten kanssa. Toinen haastateltava kertoo aikovansa mennä Mutterin yhteiseen tilaan, mikäli tuntee itsensä yksinäiseksi.

”Naisystävää oon hakemassa rinnalleni”.

”Olispa mulla jo naisseurustelija. Katotaan jos joskus tärppää.”

”Täytyy kattoo, mutku ei tunnu löytyvän.”

”Toiveissa on, mutta ei oo tullu vastaan vielä.”

Lähes kaikki haastateltavat ovat miettineet parisuhdetta tulevaisuuden haaveena. Osalla haastateltavista seurustelukumppanin löytäminen on tärkeässä asemassa ja keskustelu jumittui aiheeseen useaan otteeseen.

Suhde omaisiin nousi kaikissa haastatteluissa esiin keskustelun eri vaiheissa. Nuoret, jotka asuvat vielä lapsuudenkodissaan ovat tottuneet saamaan kaiken tarvittavan tuen ja avun omilta vanhemmiltaan. Asiakkaan hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että henkilökunnan ja omaisten vuorovaikutus toimii ja luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen luominen onkin ensiarvoisen tärkeää heti yhteistyön alkuvaiheessa.

6.1.5 Vahvuudet

Vahvuuksista kysyttäessä haastateltavat luettelivat omia harrastuksiaan tai eivät osanneet ollenkaan kuvata vahvuuksiaan. He eivät myöskään osanneet kuvailla mitä oman elämän suunnittelu tulevaisuudessa voisi konkreettisesti olla. Elämänlaatu koettiin hyväksi ja vastaajat olivat tyytyväisiä omaan elämäänsä, vaikeivat osanneet kuvata mistä hyvä elämä koostuu. Kaikki vastaajat kokivat terveytensä hyväksi, ruokailutottumusten olevan kunnossa ja yöunen riittävää. Samalla kuitenkin kerrottiin vuorokausirytmien olevan välillä sekaisin pelaamisen vuoksi ja toivottiin että joku muistuttaisi nukkumaanmenosta.

Haastatteluissa vastaajat eivät osanneet kuvailla unelmiaan ja haaveitaan, mutta muuttovalmennusryhmässä niiden kuvaaminen onnistui hyvin toiminnallisten menetelmien avulla. Kaikki osallistujat pystyivät kuvaamaan pieniä ja suuria unelmiaan ja tulevaisuuden haaveitaan. Unelmat ja haaveet olivat hyvin konkreettisia asioita.

Jokaisella ihmisellä on vahvuuksia. Myös sellaisia, joiden olemassaoloa ei välttämättä itse tiedosta. Haastateltavat kokevat vahvuudekseen asioita, joissa ovat taitavia ja hyviä. Vahvuuksia voi kuitenkin löytyä myös koetuista elämän vastoinkäymisistä. Oppiakseen uusia asioita kehitysvammainen henkilö joutuu usein ponnistelemaan erityisen paljon ja takana voi olla paljon epäonnistumisia. Selviytyäkseen elämässä eteenpäin on voinut oppia ominaisuuksia, jotka voi hyvin lukea vahvuuksiksi. Esimerkiksi sosiaalisten taitojen ollessa hyvin puutteelliset, toisen ihmisen sietäminen lähellä on suunnaton vahvuus. Uusien asioiden kokeileminen on välttämätöntä myös vahvuuksien etsimisessä ja henkilökunnan antama tuki on tässäkin tärkeää. Vain kokeilemalla voi löytää asiat, joissa on hyvä ja kokee onnistumisen tunnetta.

6.2 Asiakasosallisuutta edistävät työmenetelmät palvelukoti Mutterissa

Haastattelujen tulosten perusteella laadittiin palvelukoti Mutterin perustamisvaiheeseen asiakasosallisuutta edistävien menetelmien kokonaisuus. Menetelmät sisältävät sekä tavoitteita että konkreettisia keinoja tavoitteisiin pääsemiseksi. Kehittämistyötä tehtiin yhdessä palvelukodin koko henkilöstön kanssa yhdessä reflektoiden ja haastattelujen tuloksia taustateoriaan peilaten. Lähtökohdat kehittämistyölle olivat hyvät, kaikki olivat innostuneita aiheesta ja kehittämistyölle nähtiin olevan selkeä tarve. Työskentely oli tutkiskelevaa, avointa ja uteliasta, koska kaikki kehittämistyöhön osallistuvat olivat uuden äärellä. Kenelläkään ei ollut valmiita vastauksia.

6.2.1 Asuminen

Lapsuudenkodista omaan kotiin muutettaessa tai asiakkaan muuttaessa palvelukotiin aiemmasta asunnostaan on tärkeää, että asunnosta muodostuisi koti mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tähän voidaan vaikuttaa sillä, että asiakas sisustaa asuntonsa omilla tavaroillaan ja esineillään. Asiakasta kannustetaan sisustamaan, tuetaan valinnoissa ja käydään yhdessä ostoksilla. Isompia hankintoja ja niiden vaatimaa rahoitusta suunnitellaan yhdessä pitkällä tähtäimellä, isommista remonteista ja muutostöistä sovitetaan yhdessä omaisten kanssa. On tärkeää, että koti olisi oman näköinen, eikä muiden ohjailema mallikoti. Omat tutut ja itselle tärkeät tavarat ja esineet luovat turvallisuuden tuntua ja asiakkaan on hyvä puuhailta uudessa kodissaan samoja asioita kuin aiemmin. Siivouksen taso määritellään yhdessä keskustellen eikä käskyttäen. On normaalimpaa, että nuoren asunnon lattialla lojuu likaisia sukkia ja vaatteita, kuin että niitä ei ole.

6.2.2 Itsemääräämisoikeus ja omanlainen elämä

Asiakkaan annetaan päättää omaa elämäänsä koskevista asioista ja luotetaan asiakkaan päätöksentekokykyyn silloinkin, kun päätökset ovat henkilökunnan arvojen ja ajatusten kanssa ristiriidassa. On saatava tehdä myös virheitä eikä elämä saa olla liian tasoiteltua. Henkilökunnan tehtävä on huolehtia viime kädessä asiakkaan terveydestä ja

turvallisuudesta, mutta rajoja on voitava koetella ja henkilökunnan omat näkemykset on jätettävä taka-alalle. Positiivinen riskinotto on osa arkea ja asiakkaan annetaan kokeilla ja oppia yrityksen ja erehdyksenkin kautta. Itsemääräämisoikeus ei kuitenkaan anna oikeutta tehdä mitä tahansa, terveellisyydestä ja turvallisuudesta on aina viimekädessä huolehdittava henkilökunnan toimesta. Haastavissa tilanteissa ratkaisuun tulee kuitenkin aina pyrkiä neuvottelemalla ja vain viime kädessä määräyksiä antamalla. Asiakkaan haastaminen itse pohtimaan on tehokkaampi keino kuin pakottaminen.

Tuettu päätöksenteko on keskeisessä roolissa koko kehitysvammaisen elämän ajan. Asiakkaalle tarjotaan vaihtoehtoja ja autetaan valintojen tekemisessä. Monelle asiakkaalle valintojen tekeminen on vaikeaa ja vaihtoehtoja on hyvä rajata ja antaa aluksi vaan muutamia, joista voi valita. Henkilökunta voi antaa vihjeitä ja auttaa asiakasta pääsemään itse kohti oikeaa ratkaisua. On äärimmäisen tärkeää, että asiakas oppisi ymmärtämään mitä valinnoista seuraa. Vain siten pääsee kehittymään valintojen tekijänä.

Asiakkaan kannustaminen kokeilemaan uusia asioita on työn haaste, mutta myös varmasti yksi työn antoisimpia asioita. Vain kokeilemalla uusia asioita asiakas voi tietää mistä pitää ja mistä ei pidä. Tällä polulla yhdessä kokeillen ja kannustaen voidaan myös samalla rakentaa luottamuksellista suhdetta ja kokea yhdessä asioita, josta hyvä elämä koostuu. Onnistumisista voidaan iloita yhdessä ja epäonnistumisen hetkellä tuki ja lohtu on lähellä, samalla vuorovaikutuksellinen suhde kehittyy.

6.2.3 Henkilökunnan merkitys

Toiminnan alkuvaiheessa panostetaan vuorovaikutussuhteen syntymiseen ja huomioidaan asiakkaan henkilökohtaiset tarpeet. Annetaan asiakkaalle aikaa ja ollaan kiireettömästi läsnä, tutustutaan puolin ja toisin. Rakennetaan ilmapiiri, jossa asiakas tuntee tulevansa kuulluksi kaikissa arjen tilanteissa. Järjestetään omahoitaja hetkiä säännöllisesti ja suunnitelmallisesti spontaanien keskustelujen lisäksi. Henkilökunnan merkitys ja tuen tarve nousivat esille haastatteluissa ja asiakkaat toivoivat yhteistä aikaa henkilökunnan kanssa. Vaarana kuitenkin on, että asiakas jumittuu liaksi

henkilökunnan tukeen ja alkaa vaatimaan kokoaikaista palvelua. Tällaisessa tilanteessa asiakkaan omatoimisuus ja toimintakyky saattaa laskea ja asiakas voi jopa taantua, vaikka tuen määrä on lisääntynyt. Henkilökunnan tehtävänä on tunnistaa todellinen tuen tarve ja tehdä rajanvetoa siinä missä tukea annetaan ja mitä asiakkaan voidaan vaatia tekevän itsenäisesti. Turvallisuuden tuntu voi syntyä, vaikka henkilökunnan jäsenen ei ole asiakkaan luona, voi riittää, että asiakas tietää tutun henkilön olevan lähellä ja tarvittaessa saatavilla.

Toiminnalliset menetelmät ovat kehitysvammatyössä tärkeässä asemassa. Sosiaaliset taidot ovat monesti puutteelliset ja asiakkaan on vaikea ilmaista itseään. Pelkillä keskustelulla ei välttämättä aina päästä asioissa eteenpäin. Ruuanlaiton, pelailun tai muiden arkisten toimintojen ohella voi syntyä hedelmällisiä keskusteluja ja oivalluksia. Myös luonto ja liikunta auttavat avaamaan lukkoja ja liikunta onkin hyvä pitää mukana arjen rutiineissa.

6.2.4 Omaiset

Omaisten rooli asiakkaiden elämässä on suuri ja tämä tulee ottaa erityisesti huomioon siirtymävaiheessa. Luottamus ja hyvä vuorovaikutus on keskeistä myös omaisten ja läheisten kanssa työskennellessä. Omaiset tulee kohdata avoimesti ja samalla kuitenkin kunnioittaa asiakkaan yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta. Mitä omaisille kerrotaan, on aina asiakkaan päätös. Ristiriidoiltakaan tuskin vältytään. Suhde omaan lapseen on aina vahva ja erityisesti kehitysvammaisen lapsen kohdalla, kun tarve hoivaan ja huolenpitoon on ollut suuri, vanhemman voi olla vaikea antaa lapsensa asiat toisen hoidettavaksi. Muutto voi olla kriisi myös vanhemmalle. Aito dialogisuus ja avoimuus ovat avainasemassa vanhemman ja asiantuntijan välisessä kohtaamisessa.

Asiakas on asunut lapsuudenkodissaan vanhempien vaikutusvallan alla ja kasvanut lapsesta nuoreksi kehityskaaren mukaisesti. Muutto palvelukotiin ja sen tuomat vastuut ja vapaudet voivat aiheuttaa nuorelle pelottavia ja ahdistaviakin tunteita. On tärkeää kohdella nuori ensisijaisesti nuorena, eikä segregoidusti vain kehitysvammaisena. Kenelle tahansa nuorelle muutto lapsuudenkodista itsenäisempään asumiseen voi

olla haasteellista ja vaikeaa. Vastuiden ja velvollisuuksien ymmärtäminen liittyy vahvasti myös osallisuuteen. Omaisten ja henkilökunnan selkeä yhteinen linja on asiakkaan hyvinvoinnin kannalta merkityksellistä ja on tärkeää tehdä selkeä työnjako vastuista ja velvollisuuksista. Tuki ja käytännön asioiden hoitaminen voidaan räätälöidä yksilöllisesti jokaisen asiakkaan kohdalla monella eri tavalla, kunhan yhteisesti sovitusta pelisäännöistä pidetään kiinni.

6.2.5 Vahvuudet ja voimavarat

Asiakkaan omatoimisuutta tuetaan kaikissa arjen tilanteissa. Vahvuuksia ja voimavaroja kartoitetaan ja itsetuntoa vahvistetaan myönteisen palautteen avulla. Työn tukena käytetään arviointityökaluja. Jokaiselle asiakkaalle luodaan henkilökohtaiset tavoitteet tekemällä alkukartoitus ja tutustumisjakson jälkeen hoitosuunnitelma. Asiakas otetaan mukaan tavoitteiden laatimiseen, niiden toteutumisen arviointiin ja itsearviointiin väliarvioiden yhteydessä. Kirjaamiseen panostetaan ja kirjaamisen avulla tehdään asiakkaan tavoitteet ja motivaatio näkyväksi. Päiväaikainen toiminta on tärkeä osa asiakkaan arkea. Toimintakeskuksessa tai avotyössä käymistä tuetaan motivoimalla asiakasta ja tekemällä moniammatillista yhteistyötä ja samalla varmistetaan tiedonkulku molempiin suuntiin.

Suunnitelmallinen ja tavoitteellinen työote edistävät osallisuutta. Kun asiakas osallistuu oman elämänsä suunnitteluun ja yksilölliset tavoitteet, toiveet ja motivaatio kirjaataan järjestelmällisesti ylös, arviointi helpottuu ja tavoitteiden toteutumista voidaan seurata yhdessä asiakkaan kanssa. Voimavarojen kartoittaminen ja vahvistaminen auttavat itsetunnon kehittämisessä ja persoonallisessa kasvussa. Kehitysvammaisilla henkilöillä on joskus korkea kynnyksensä uskaltaa kokeilla uusia asioita. Kannustamisella ja innostamisella on suuri merkitys ja vasta kun uskaltaa kokeilla voi oikeasti tietää mistä asioista pitää. Vasta tämän jälkeen voi tehdä valintoja, jotka pohjautuvat riittävään tietoon ja omaan kokemukseen. Tuettu päätöksenteko on vahvassa roolissa koko kehitysvammaisen henkilön elämän ajan.

Voimavarojen tunnistaminen on asiakkaan ja henkilökunnan yhteinen tehtävä. Kehitysvammaisen henkilö ei aina pysty yksin tunnistamaan kulloinkin käytettävissä

olevia voimavaroja. Virhearvioita voi tulla kumpaan suuntaan tahansa. Toisinaan käsitkset omista kyvyistä ja voimavaroista voivat olla epärealistisen suuret, mutta hyvin usein asiakas jättäytyy toiminnan ulkopuolelle koska kokee pääsevänsä niin helpomalla, ilman että tarvitsee vaivautua haastamaan itseään. Henkilökunnan tärkeä tehtävä onkin paitsi huolehtia jaksamisesta, myös toisaalta haastaa asiakas oman suoriutskykynsä rajoille ja mukavuusalueensa ulkopuolelle. Tällöin voi tapahtua uuden oppimista ja sitä kautta vahvuuksien, voimavarojen ja osallisuuden lisääntymistä.

6.2.6 Yhteisöllisyys

Asiakkaan elämää tuetaan omassa lähiyhteisössä. Yhteisistä tiloista luodaan viihtyisät ja huomioidaan tilojen esteettömyys myös sosiaalisten suhteiden näkökannalta. Asiakas voi osallistua yhteisissä tiloissa järjestettävään toimintaan olemalla läsnä tai vaikkapa kuuntelemalla toisia omasta asunnostaan käsin. Viikoittaisissa asiakaskokouksissa suunnitellaan yhteistä toimintaa yhdessä asiakkaitten kanssa ja kannustetaan osallistumaan, mutta huomioidaan myös yksityisyys. Osallistuminen on aina asiakkaan oma valinta.

Asiakkaita saatetaan yhteen toiminnallisten menetelmien ja ohjauksen avulla ja totutetaan hyväksymään muiden läsnäolo. Henkilökunnan tehtävä on auttaa löytämään tasapaino yksityisyyden ja yhteisöllisyyden välillä. Totuttelu on hyvä aloittaa pienin askelin ja siedättää asiakkaita kohtaamaan toisiaan ensin pareittain ja pienemmissä ryhmissä. Hyödynnetään kokemusasiantuntijuutta ja autetaan asiakkaita ja itsenäisesti asuvia tukiasukkaita kontaktiin keskenään. Yhteisöllisyyden kokemuksen myötä voi syntyä uusia ystävyysuhteita, jotka auttavat elämässä eteenpäin ja luovat pohjaa hyvälle elämälle.

Oman lähiyhteisön lisäksi asiakasta saatetaan mukaan laajemmin yhteiskuntaan ja mahdollisesti tulevaisuudessa myös yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Kehitysvammaiset henkilöt joutuvat sopeutumaan yhteiskunnan normeihin ja sääntöihin samoin kuin vammattomat, mutta samalla he saavat näkyä ja kuulua yhteiskunnassa omana itsenään persoonallisine piirteineen.

Tavoite yhteisöllisyydestä nostaa esiin sosiaalisten tilanteiden pulmallisuuden. Kehittämistyön suunnitteluvaiheessa ja henkilökunnan koulutuksissa yhteisöllisyyden näkökulma oli vahvasti esillä. Oppiessa tuntemaan asiakkaita paremmin, yksilölliset ominaisuudet ja taidot ovat kuitenkin nousseet vahvemmin esiin ja luoneet ymmärrystä siitä, miten pulmallisia tilanteet voivat olla. Yhteisössä on henkilöitä, jotka eivät halua olla tekemisissä muiden ihmisten kanssa yhtään enempää kuin on välttämätöntä ja sen joudumme hyväksymään. Tällaisessa tilanteessa saattaa syntyä käsitys syrjäytymisestä. Syrjäytyminen nähdään osallisuuden vastaparina. On tarpeetonta leimata ihminen syrjäytyneeksi silloin, kun hän toimii omien valintojensa pohjalta. Ihminen saattaa näyttää yhteiskunnan ulkopuolelle jääneeltä, mutta kyse voi olla hänen omasta valinnastaan ja erilaisesta tavastaan toimia ja kokea asioita. Ihminen voi tuntea osallisuutta yhteisössä vaikkei juurikaan osallistuisi yhteisön toimintaan. Palvelukoti Mutterista ei välttämättä koskaan tule TV-sarja Onnelliset Frennit kaltaista iloista, yleisöä viihdyttävää yhteisöä. Toisaalta onko sellaista olemassakaan? Mikä on totuus ja todellisuus arjessa.

7 TUTKIMUSETIIKKA

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaan tutkijan tulee kunnioittaa tutkittavien ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta. Tutkijan tulee toteuttaa tutkimuksensa siten, ettei tutkimuksesta aiheudu riskejä, vahinkoja tai haittaa tutkittavana oleville ihmisille, yhteisöille tai muille tutkimuskohteille. Ihmiseen kohdistuvassa tutkimuksessa eettiset kysymykset korostuvat tutkijan ja tutkittavan välisessä kohtaamisessa. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja tutkittavalla on oikeus keskeyttää osallistumisensa milloin tahansa ilman seuraamuksia. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 7–8.)

Henkilö, joka ei mielenterveyden häiriön, kehitysvamman tai muun vastaavan syyn vuoksi kykene antamaan suostumustaan tutkimukseen, on laissa määritelty vajaakykyiseksi. Tällöin suostumuksen voi allekirjoittaa hänen lähiomaisensa tai laillinen edustajansa. Vajaakykyiselle tutkittavalle tieto tutkimuksesta tulee antaa tavalla, jonka hän pystyy ymmärtämään. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 10.)

Tutkimukseen osallistuvien kohdalla kyseessä on haavoittuva erityisryhmä ja heidän asemansa tulee ottaa huomioon kaikissa tutkimuksen eri vaiheissa. Suostumus tutkimukseen pyydettiin tutkimukseen osallistujilta henkilökohtaisesti. Tilaisuuteen varattiin riittävästi aikaa ja varmistettiin, että henkilö on ymmärtänyt mihin suostuu ja että voi halutessaan keskeyttää osallistumisensa koska tahansa. Myös haastattelutilanteessa mainittiin useaan otteeseen, että mihinkään kysymykseen ei ole pakko vastata. Mikäli kysymys osoittautui haastateltavalle liian vaikeaksi, siirryttiin seuraavaan aiheeseen.

Henkilötietoja ei kerätty missään tutkimuksen vaiheessa, koska niiden ei nähty olevan oleellista tiedon tuottamisessa. Haastattelujen muistiinpanot tehtiin anonyymisti, eikä lomakkeita yksilöity. Yksittäisiä vastauksia ei tunnista tutkimusaineistosta tai tutkimusraportista, eikä haastateltaville aiheudu tutkimuksesta haittaa tai vahinkoa. Äänitetyt nauhoitteet poistettiin heti muistiinpanojen kirjoittamisen jälkeen ja haastattelujen muistiinpanot tuhottiin raportin valmistuttua.

8 POHDINTA

Takana on mieleinen ja mielenkiintoinen kokemus kehittämisprosessista. Kehittämistyön aihe oli ajankohtainen sekä yhteiskunnallisesti että paikallisesti. Osallisuus on esillä kaikilla sosiaalisen osa-alueilla ja sen syvempää merkitystä tulee pohtia, jotta tuloksena ei olisi vain sanahelinää. Uuden palvelukodin perustamisvaiheessa oli tärkeää pohtia yhdessä toimintamalleja – ja periaatteita, jotta oikeanlainen toimintakulttuuri lähtee muodostumaan. Tässä kehittämistyössä aihetta lähestyttiin myös yhteisöllisyyden näkökulmasta. Vain olemalla osa jotain voi olla aidosti osallinen.

Kehittämistyössä kaikki osallistujat pääsivät tuomaan esille omaa asiantuntijuuttaan ja omia mielipiteitään. Samalla jokainen osallistuja sai itselleen osallisuuden kokemuksen, uusia ajatuksia ja välineitä omaan elämäänsä tai työhönsä. Erityisen hienoa oli yhteiskehittäminen, asiakkaiden aktiivinen osallistuminen ja oman elämänsä kokemusten luovuttaminen ammattilaisten käyttöön. Hienoa oli myös pitkään työtä tehneiden ja alan uusien tulokkaiden välinen vuoropuhelu ja reflektointi. Kehittämistyössä on tärkeää nähdä asioita uusin silmin ja keksiä uusia vaihtoehtoisia ratkaisuja. Tähän uusien toimijoiden läsnäolo antaa aina erityisen hyvän lähtökohdan.

Asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutus nousi esiin kehittämistyön kaikissa vaiheissa. Kaikki asiakkaan tukeminen ja ohjaaminen pohjautuu hyvään luottamukselliseen suhteeseen ja vuorovaikutukseen. Luottamus voi syntyä vain antamalla asiakkaalle aikaa ja olemalla kiireettömästi läsnä. Tämän toteutumiseen palvelukoti Mutterissa on kaikki edellytykset. Palvelukoti Mutteri aloittaa toimintaansa kiireettömästi hyvällä resurssoinnilla. Rakenteet tukevat asiakasosallisuutta. Henkilökunnalla on vahva esimiehen tuki ja pohja yhteiselle näkemykselle osallisuudesta on luotu koulutuksen, perehdytyksen ja yhteisen keskustelun avulla. Kehittämistyöllä on vaikuttavuutta sekä yksilön että organisaation kannalta. Yksilön osallisuuden lisääntymisen ja yhteisön kehittymisen lisäksi pohja moniammatilliselle yhteistyölle on syntynyt ja toimintamallia voidaan viedä myös muiden toimintayksiköiden arkeen.

Tässä kehittämistyössä yhdistyivät tutkimus, kehittäminen ja koulutus. Prosessin aikana syntyi sekä käytännön työhön liittyviä että yhteiskunnallisia keskusteluja, jotka

antoivat uutta näkökulmaa myös omaan työhön toimintakeskuksen esihenkilönä. Prosessi laajensi ajattelua ammattilaisena ja auttoi näkemään osallisuuden toteutumisen haasteet myös työntekijän näkökannalta. Hallinnollinen työ vie paljon aikaa ja hyvinvointialueen valmistelu luo jatkuvasti lisätyötä kiireisellä aikataululla. Oma työ on keskittynyt enemmän henkilökunnan tukemiseen, toimintaedellytysten luomiseen ja pulmatilanteiden ratkaisemiseen kuin varsinaiseen asiakastyöhön. Erityisen hienoa tässä kehittämistyössä oli saada pysähtyä kiireettömästi asiakkaiden kanssa pohtimaan osallisuutta, omaa elämää ja tulevaisuutta. Prosessi lisäsi entisestään ymmärrystä asiakkaiden erilaisuudesta, persoonan kasvun tukemisesta ja siitä, miten ammattilaisen tehtävänä on kulkea rinnalla, eikä tehdä päätöksiä asiakkaan puolesta. Arki kehitysvammaisten kanssa on täynnä vaikeita eettisiä kysymyksiä. Eettistä pohdintaa ja arvo keskustelua tulisi lisätä systemaattisesti kaikessa asiakastyössä.

Mitä enemmän osallisuutta pohtii, sitä laajemmaksi ja monisäikeisemmäksi käsite muodostuu. Käytännön elämässä asiasta ei kuitenkaan kannata tehdä liian vaikeaa. Tärkeintä on oikea asenne, yhteinen näkemys ja se, että tiedostaa mistä osallisuus syntyy ja miten siihen voi vaikuttaa.

Osallisuus on kokemus ja tunne. Osallisuus on asenne ja arjen pieniä tekoja.

LÄHTEET

Alila, A., Gröhn, K., Keso, I. & Volk, R. (2011). Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Haettu 28.11.2021 osoitteesta <https://core.ac.uk/download/pdf/198187861.pdf>

Asuminen | vernerinet.net. Haettu 5.4.2022 osoitteesta <https://verneri.net/yleis/asuminen>

Asumisen tekoja. Laatuksiteerit asumisen arviointiin ja kehittämiseen. Haettu 24.4.2022 osoitteesta <http://nda.ie/nda-files/NDA-Paper-on-Outcomes->

Duodecim terveyskirjasto. Älyllinen kehitysvammaisuus. Haettu 27.12.2021 osoitteesta <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00556>

Eriksson, S. (2008). Erot, erilaisuus ja elinolot -vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Kehitysvammaliitto.

Hallamaa, J. (2017). Yhdessä toimimisen etiikka. Gaudeamus.

Heikkinen, H. (2018). Toimintatutkimus: Kun käytäntö ja tutkimus kohtaavat (R. Valli & E. Aarnos (toim.); Ikkunoita). PS-kustannus.

Heikkinen, H. L. T. (2007). Toimintatutkimuksen lähtökohdat (H. L. T. Heikkinen, E. Rovio, & L. Syrjälä (toim.); Teoksessa). Kansanvalistusseura.

Heikkinen, H. L. T., Rovio, E., Syrjälä, L. & Dark. (2007). Toiminnasta tietoon : toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat (2. tark. p.). Kansanvalistusseura.

Heini, A., Hokkanen, L., Kontu, K., Kunttu, K., Lindroos, N. & Ronimus, H. (2019). Osallisuus vammaissosiaalityössä on yhteistyötä-asiakkaiden kokemuksia. Haettu 13.1.2022 osoitteesta https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63745/Osallisuus_vammaissosiaalityossa.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Haettu 28.11.2021 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>

Järvikoski, A. (2013). Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Haettu 28.11.2021 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3457-3>

Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. (2009). Kehitysvammaisuus (4. uud. p.). WSOY Oppimateriaalit.

Kivistö, M. (2014). Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteenmaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksen ja kielenkäyttönä. Lapin yliopisto.

Koivisto, J., Isola, A.-M. & Lyytikäinen, M. (2018). Osallisuus kuuluu kaikille Innokylän innovaatiokatsaus. Haettu 28.3.2022 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-077-8>

Kopakkala, A. (2011). Porukka, jengi, tiimi: ryhädynamiikka ja siihen vaikuttaminen (3. p.). Edita.

Kurki, L. (2007). Innostava vanhuus: sosiokulttuurinen innostaminen vanhempien aikuisten parissa. Finn Lectura.

Kuula, A. (2000). TOIMINTATUTKIMUS. Vastapaino.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977 . Haettu 23.11.2021 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä... 380/1987 . Haettu 23.11.2021 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>

Lampinen, R. (2007). Omat polut! : vammaisesta lapsesta täysvaltaiseksi aikuiseksi. Edita.

Mönkkönen, K. (2018). Vuorovaikutus asiakastyössä: asiakkaan kohtaaminen sosiaali- ja terveysalalla. Gaudeamus.

Nivala, E. & Ryyänen, S. (2019). Sosiaalipedagogiikka: kohti inhimillisempää yhteiskuntaa. Gaudeamus.

Osallisuus | Tukiliitto. Haettu 4.4.2022 osoitteesta <https://www.tukiliitto.fi/toiminta/tuki-ja-valmennus/osallisuus/>

Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013). Taina Era (toim.) OSALLISUUS OIKEUTTA VAI PAKKOA?

Rikkinen, M. & Kosola, M. Kouluttajan käsikirja Muuttokurssi Maisa Kosola.

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2018). Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Haettu 23.11.2021 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos - THL. Haettu 28.11.2021 osoitteesta <https://thl.fi/fi/>

THL. Vammaispalvelujen käsikirja . Haettu 23.11.2021 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja>

Toikko, T. (2011). Toivo sosiaalisessa: toivoa luova toimintakulttuuri sosiaalityössä (P. T. Ruuskanen, K. Savolainen, & M. Suonio (toim.)). Unipress.

Toikko, T. (2012). Sosiaalipalveluiden kehityssuunnat. Tampere University Press.

Toikko, T. & Rantanen, T. (2009). Tutkimuksellinen kehittämistoiminta: näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere University Press: Taju [jakaja].

Toimintamahdollisuudet hyvään elämään | Vammaisperheyhdistys Jaatinen ry. Haettu 4.4.2022 osoitteesta <https://www.jaatistietopankki.fi/minua-kuullaan-reppu/hyva-elama/toimintamahdollisuudet/>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2019). Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf

Valli, R., Aarnos, E. & Otavan Kirjapaino. (2018). Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu : virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus.

Vammaispalvelulainsäädännön uudistus - THL. Haettu 5.4.2022 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/ajankohtaista/vammaispalvelulainsaadannon-uudistus>

Vammaisten ihmisten osallisuus - Vammaispalvelujen käsikirja - THL. Haettu 21.11.2021 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vammaisten-ihmisten-osallisuus>

Vammaisten oikeudet | Suomen YK-liitto. Haettu 4.4.2022 osoitteesta <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/ihmisoikeudet/vammaisten-oikeudet>

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016. annettu 2016; Oikeusministeriö.

LIITE 1

Tiivistelmä asiakasosallisuutta edistävästä työmenetelmästä palvelukoti Mutterissa

ASUMINEN

- Oman huoneen sisustaminen viihtyisäksi ja oman näköiseksi
  - o kannustetaan sisustamaan, tuetaan valinnoissa, käydään yhdessä ostoksilla, suunnitellaan yhdessä isompia hankintoja pitkällä tähtäimellä, sovitaan omaisten kanssa mahdollisista remonteista ja muutostöistä
- Huomioidaan oma reviiiri ja kunnioitetaan oman kodin yksityisyyttä
  - o kysytään lupa asuntoon mennessä

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA OMA ELÄMÄ

- Annetaan asiakkaan päättää omaa elämäänsä koskevista asioista
- Tuetaan päätöksenteossa
  - o tuodaan esiin eri vaihtoehtoja ja autetaan valintojen tekemisessä
  - o mikäli asiakkaan on vaikea tehdä valintoja, rajataan aluksi vaihtoehdot muutamiin, joista voi valita
  - o annetaan vihjeitä, jotta asiakas itse keksisi ratkaisuja
  - o Autetaan ymmärtämään mitä valinnoista seuraa
  - o Kannustetaan ja innostetaan kokeilemaan uusia asioita, vain oman kokemuksen kautta voi tietää mistä pitää ja mistä ei pidä
- Osallistetaan asiakas tekemään oma viikko-ohjelmansa yhdessä ohjaajan kanssa
- Kohdataan asiakas kunnioittavasti
  - o Rakennetaan luottamuksellista suhdetta ja huomioidaan vuorovaikutuksen merkitys kaikessa asiakkaan kanssa tehtävässä työssä
  - o Annetaan asiakkaalle aikaa ja huomiota, ollaan rennosti ja kiireettömästi yhdessä ja tutustutaan puolin ja toisin
  - o Huomioidaan erilaiset temperamentit ja ihmistyypit, kunnioitetaan yksityisyyttä
- Otetaan positiivisia riskejä ja annetaan asiakkaan kokeilla ja oppia yrityksen ja erehdyksenkin kautta
  - o luotetaan asiakkaan kykyyn tehdä valintoja ja päätöksiä
  - o jätetään henkilökunnan omat näkemykset taka-alalle ja kunnioitetaan asiakkaan valintoja, silloinkin kuin ne ovat oman näkemyksen vastaisia

HENKILÖKUNNAN MERKITYS

- Panostetaan vuorovaikutussuhteen syntymiseen ja huomioidaan asiakkaan henkilökohtaiset tarpeet
  - o annetaan asiakkaalle aikaa

- sovitaan säännöllisiä kahdenkeskisiä tapaamisia
- järjestetään aikaa ja keskusteluapua välittömästi akuuteissa tilanteissa
- rakennetaan ilmapiiri, jossa asiakas tuntee tulevansa kuulluksi kaikissa arjen tilanteissa
- järjestetään oma-hoitajahetkiä
- ulkoillaan, lenkkeillään ja asioidaan kahdestaan
- käydään asiakkaan luona kylässä
- Ylläpidetään avointa ja lämmintä ilmapiiriä
- Käytetään toiminnallisia menetelmiä

OMAISET

- Tiedostetaan omaisten keskeinen rooli asiakkaiden elämässä ja elämäntilanteissa
- Luodaan luottamuksellinen suhde omaisiin ja läheisiin
  - tavataan omaisia aluksi suunnitelmallisesti
  - tutustutaan ja selvitetään myös omaisten odotuksia
  - toimitaan avoimesti, asiakkaan toiveet ja yksityisyys huomioiden
  - sovitaan selkeä työjako vastuista ja tehtävistä
  - annetaan omaisille aikaa sopeutua muutokseen ja huomioidaan muuton merkitys myös omaisten näkökannalta
  - huomioidaan myös omaisten kohdalla vuorovaikutustyyliä ja henkilökiemiat

VAHVUUDET JA VOIMAVARAT

- Tuetaan omatoimisuutta kaikissa arjen tilanteissa
- Kartoitetaan vahvuuksia ja voimavaroja
  - vahvistetaan itsetuntoa myönteisen palautteen avulla
  - käytetään arviointityökaluja (esim. toimimittari, kompassi, kykyviisari)
- luodaan kaikille henkilökohtaiset tavoitteet
  - tehdään alkukartoitus ja tutustumisjakson jälkeen hoitosuunnitelma
  - osallistetaan asiakas itsearviointiin väliarvointien yhteydessä
  - panostetaan kirjaamiseen ja tehdään sillä asiakkaan tavoitteet ja motivaatio näkyväksi
  - pohditaan asiakkaan ja henkilökunnan kanssa tavoitteita ja niiden toteutumista
- tuetaan toimintakeskuksessa tai avotyössä käymistä
  - tehdään moniammatillista yhteistyötä ja varmistetaan tiedonkulku molempiin suuntiin

YHTEISÖLLISYYS

- Tuetaan elämää omassa lähiyhteisössä
  - Luodaan yhteisistä tiloista viihtyisät ja huomioidaan esteettömyys myös sosiaalisten suhteiden näkökannalta

- Otetaan käyttöön viikoittaiset asiakaskokoukset
- suunnitellaan talon yhteistä toimintaa yhdessä asiakkaiden kanssa
- kannustetaan osallistumaan, mutta huomioidaan myös yksityisyys
- saatetaan asiakkaita yhteen ohjaajan avustuksella pienin askelin ja totutetaan hyväksymään muiden läsnäolo
- ulkoillaan, retkeillään, pelataan ja laitetaan ruokaa yhdessä
- hyödynnetään kokemusasiantuntijuutta, autetaan asiakkaita ja itsenäisesti asuvia tukiasukkaita kontaktiin keskenään